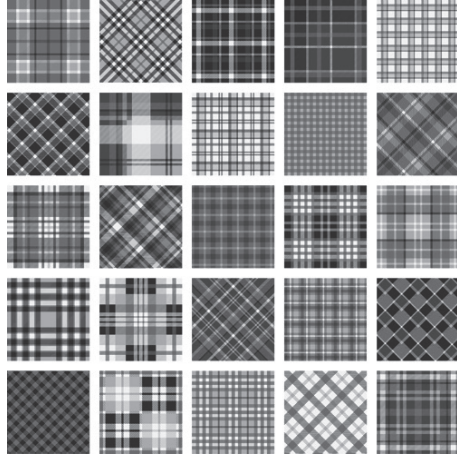

Felsefi Düşün

Akademik Felsefe Dergisi

Nisan 2021 Sayı: 16 ISSN: 2148-0958

İSKOÇ AYDINLANMASI

Felsefi Düşün

Akademik Felsefe Dergisi
Academic Journal of Philosophy

Sayı:16, Nisan 2021

ISSN: 2148 – 0958

www.felsefidusun.com

bilgi@felsefidusun.com

Sayı Editörü/Issue Editor

Gökhan MURTEZA

Editör/Editor

Gökhan MURTEZA

Yayın Kurulu/Editorial Board

Uğur EKREN (İstanbul Üniversitesi)

Gökhan MURTEZA (Kırklareli Üniversitesi)

Enver ORMAN (İstanbul Üniversitesi)

Eylem YOLSAL-MURTEZA (Kırklareli Üniversitesi)

Felsefi Düşün, hakemli bir akademik felsefe dergisidir ve dergide kör hakemlik sistemi uygulanmaktadır.

Altı ayda bir (Ekim ve Nisan aylarında) yayınlanır.

Felsefi Düşün, **The Philosopher's Index**, **TUBİTAK ULAKBİM (TR Dizin)** ve **EBSCO Humanities International Index** tarafından indekslenmektedir.

Felsefi Düşün is a blind-reviewed and biannual (October and April) academic journal of philosophy.

Felsefi Düşün is indexed by **The Philosopher's Index**, **TUBİTAK ULAKBİM (TR Dizin)** and **EBSCO Humanities International Index**.

İmtiyaz Sahibi

PİNHAN YAYINCILIK DAĞ. PAZ. LTD. ŞTİ. Adına

Mahmut SEVER

Yazı İşleri Müdürü

Çiğdem DEMİR

İletişim Bilgileri

Satış ve Abonelik İçin Yazışma Adresi
Litros Yolu Fatih Sitesi No:12 / 214-15
Z.Burnu / Topkapı-İST.
Telefon (212) 259-2760
Faks (212) 259 27 61

Abonelik bedelleri (Yıllık, 2 Sayı)

Kurumlar 120 TL
Bireyler 75 TL
Yurtdışı 45 \$
Banka: Finansbank – Davutpaşa Şb.
Şube Kodu: 1055
Alıcı: Pinhan Yayıncılık Ltd. Şti.

Bu Sayının Danışma ve Hakem Kurulu / Board of Advisors and Referees

Cemal Bâli AKAL (Bilgi Üniversitesi)
Murat BAÇ (Boğaziçi Üniversitesi)
Tülin BUMİN (Yeditepe Üniversitesi)
Sergio CREMASCHI (Piemonte Orientale Üni.)
Betül ÇOTUKSÖKEN (Maltepe Üniversitesi)
A.Kadir ÇÜÇEN (Uludağ Üniversitesi)
Ahmet DAĞ (Uludağ Üniversitesi)
Zeynep DİREK (Koç Üniversitesi)
Dionysis DROSOS (Aristoteles Üniversitesi)
Çiğdem DÜRÜŞKEN (İstanbul Üniversitesi)
Uğur EKREN (İstanbul Üniversitesi)
Haluk ERDEM (Ankara Üniversitesi)
Doğan GÖÇMEN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Richard GUNN (Edinburgh Üniversitesi)
Mehmet GÜNENÇ (İstanbul Üniversitesi)
Funda GÜNŞOY (Uludağ Üniversitesi)
Özgüç GÜVEN (İstanbul Üniversitesi)
Nazile KALAYCI (Hacettepe Üniversitesi)

Can KARABÖCEK (Kırklareli Üniversitesi)
M. Ertan KARDEŞ (İstanbul Üniversitesi)
Elife KILIÇ (Kırklareli Üniversitesi)
Aliye KOVANLIKAYA (Galatasaray Üniversitesi)
Zekiye KUTLUSOY (Maltepe Üniversitesi)
Enver ORMAN (İstanbul Üniversitesi)
Fania OZ-SALZBERGER (Hayfa Üniversitesi)
Kaan H. ÖKTEN (MSGSÜ)
Güncel ÖNKAL (Maltepe Üniversitesi)
Seçkin SERTDEMİR ÖZDEMİR (Galatasaray Üni.)
Ahu TUNÇEL (Maltepe Üniversitesi)
Ş. Halil TURAN (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Mariusz TUROWSKI (Wrocław Üniversitesi)
Sadık TÜRKER (Kırklareli Üniversitesi)
Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Özgür YILMAZ (Kırklareli Üniversitesi)
Yücel YÜKSEL (İstanbul Üniversitesi)
Jure ZOVKO (Zagreb Üniversitesi)

GELECEK SAYILAR

Felsefi Düşün Sayı: 17 / Felsefe ve Bilim

Felsefi Düşün dergisinin 17. Sayısı bilim felsefesine ve bilime yönelik felsefi yorumlara odaklanan çalışmalara ayrılacaktır. Bilimin savlarıyla gerçeklik arasında hangi ilişkiler kurulabilir? Bugün bilim olarak adlandırdığımız etkinliğin tarihsel kökenleriyle bağlantıları nelerdir, bu bağlantılar gerçeklik ve doğrulukla ilişkileri açısından nasıl yorumlanmalıdır? Bilim etkinliği hangi metafizik varsayımlara dayanmakta, hangi uygulamaları, hangi mantıksal yöntemleri içermektedir? Bilim ve teknolojiler hangi değerleri öne çıkartmakta, hangilerinin geçersiz sayılmasına yol açmaktadırlar? Bilim etik ve siyaset felsefesi açısından nasıl incelenebilir? Bunlara ve benzer sorulara yanıt arayan yazılarınızı bekliyoruz.

Sayı Editörü: Ş. Halil TURAN (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Makale Göndermek İçin Son Tarih: 1 Haziran 2021

Felsefi Düşün Sayı: 18 / Nietzsche

On dokuzuncu yüzyıl filozofu Nietzsche düşünce tarihine yönelik önemli bir itirazı temsil eder. Gerek felsefede problemin teşhisi, gerekse felsefi düşüncenin yöntemi ve konusu bu itirazdan sonra köklü bir dönüşüm geçirmiş, ardılları onun düşüncelerini oldukça zengin bir çeşitlilik içinde yorumlamıştır. Nietzsche denince hemen akla gelen “trajik kavrayış”, “nihilizm”, “dekadans”, “ebedi dönüş”, “hınc”, “değerleri değerden düşürme”, “efendi-köle ahlakı”, “güç istenci”, “üstinsan” gibi kavramlaştırmalar her dönemde farklı ilgilerle yeniden yorumlanmıştır. Nietzsche’nin dosya konusu olarak seçtiği bu sayı, filozofun özgün bir kavramını açık kılmaya çalışan, farklı Nietzsche yorumlarını değerlendiren ya da Nietzsche’nin düşüncelerini bir problem doğrultusunda ele alan yazılara yer verecektir.

Sayı Editörü: Nazile KALAYCI (Hacettepe Üniversitesi)

Makale Göndermek İçin Son Tarih: 1 Aralık 2021

İÇİNDEKİLER

 Gökhan MURTEZA – EDİTÖRÜN NOTU /v

Gökhan MURTEZA – SUNUŞ/vii

MAKALELER

 Işıl ÇEŞMELİ – Adam Ferguson: Ahlakın Temeli ve Doğal Toplumsallık Üzerine /1

 Ata DEVRİM – İskoç Aydınlanması’nda ‘Aktör’ Tasarımı / 24

 Fatma DORE – David Hume’un Irklara Bakışı: Felsefi ve Tarihi Bir Bağlamsallaştırma / 44

 Muzaffer DÜLGER – Adam Smith Felsefesinde Hukukun Temelleri / 62

 Taşkın EROL & Elif ERGÜN –İki Tutku İki Dünya / 82

 Roberto Rodríguez MILÁN – Translation and Censorship: The Spanish Enlightenment Translates the Scottish Enlightenment/ 108

 Roberto Rodríguez MILÁN – Çeviri ve Sansür: İspanyol Aydınlanması’nda İskoç Aydınlanması Çevirileri / 121

 Saniye VATANSEVER– Hume’un Nedensellik, Tümevarım ve Metafizik Problemi / 135

HUME'UN NEDENSELLİK, TÜMEVARIM VE METAFİZİK PROBLEMİ

Saniye VATANSEVER*

HUME'S PROBLEMS OF CAUSATION, INDUCTION AND METAPHYSICS

Öz

Bu makalede David Hume'un nedensellik ve tümevarımsal çıkarımların akılsal gerekçelendirilmesine karşı eleştirileri incelenecek ve bu eleştirilerin geleneksel metafiziğin olanaklılığına dair temel bir probleme işaret ettiği savunulacaktır. Hume'un nedensellik ilkesine ve bu ilkenin ima ettiği zorunlu nedensel ilişkilerin varlığına dair eleştirel argümanları ayrıntılı bir şekilde analiz edilerek, nedensellik probleminin nasıl olup da bizi tümevarımsal çıkarımlarımızın gerekçelendirilmesiyle ilgili olan tümevarım problemine götürdüğü gösterilecektir. Görüleceği gibi, Hume'a göre nedensellik ve tümevarımsal çıkarımların ortak problemi her ikisinin de genel geçer doğrular olarak kabul edilen ancak akılsal olarak gerekçelendirilemeyen nedensellik ilkesi ile doğanın tekdüzeliği ilkelerini doğru varsaymasıdır. Bu ilkelerin akılsal olarak gerekçelendirilemeyeceğini göstererek, Hume aslında daha büyük çaplı bir problemin, yani metafizik probleminin varlığına dikkat çekmektedir. Hume'un asıl ilgilendiği soru metafiziğin temelinde yer aldığı düşünülen ilke ve idelerin akılsal temellendirilmesinin olanaklılığı sorusudur. Bu da bir nevi metafizik bilginin temellendirilmesi ve bu bilginin olanaklılığı ile ilgili olan metafizik problemidir. Dolayısıyla Hume'un nedensellik ve tümevarım problemlerini geleneksel anlamda metafizik anlayışına karşı bir eleştiri olarak okumak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Hume, nedensellik, nedensellik ilkesi, tümevarım, doğanın tekdüzeliği ilkesi, metafizik problemi.

* Bilkent Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Dr.Öğr.Üyesi, saniye@bilkent.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9985-5356

Abstract

In this article, I examine David Hume's criticisms regarding the rational justification of causal and inductive inferences, and argue that these criticisms point to a fundamental problem about the possibility of traditional metaphysics. With a detailed analysis of Hume's criticism of the causal principle and the necessary causal relations implied by this principle, I demonstrate how the problem of causation leads to the problem of induction, which is a problem about the justification of our inductive inferences. As will be seen, the common problem of causal and inductive inferences, according to Hume, is that they assume the principle of causality and the principle of the uniformity of nature, respectively. While these principles are accepted as universally valid truths, as Hume shows, they cannot be rationally justified. By showing that these principles cannot be rationally justified, Hume points to the existence of a larger problem, namely the problem of metaphysics. Hume's main concern, therefore, is the possibility of rational grounding of certain principles and ideas that are thought to be at the basis of metaphysics. In other words, he is concerned with the problem of metaphysics, which is a problem about the rational foundation and the possibility of metaphysical knowledge. Therefore, Hume's problems of causation and induction can be read as a critique of traditional conception of metaphysics.

Keywords: Hume, casualty, causal principle, induction, the principle of uniformity of nature, the problem of metaphysics.

David Hume ile ilgili en önemli tartışmalardan biri de şüphesiz Hume'un nedensellik ile ilgili görüşleri üzerinedir. Hume uzmanları Hume'un nedensellik idesi ve nedensellik ilkesi ile ilgili söyledikleri hakkında çok farklı görüşler ortaya atmışlardır. Hume'un zorunlu nedensel ilişkilerin [*necessary causal relations*] varlığını tamamen reddettiğini iddia eden okumalara karşı son yıllarda ortaya atılan Hume yorumlarına göre, Hume nedensel güçlerin [*causal powers*] varlığı konusunda gerçekçi bir yaklaşımda bulunmaktadır. Bu

* Bu makale Daniel Sutherland danışmanlığında yazdığım ve 2015 yılında tamamlanan "Kant's Response to Hume in the Second Analogy" başlıklı doktora tezimden türetilmiştir. Hume metinlerinin ve makalenin bazı kısımlarının İngilizceden Türkçeye çevirisi konusunda desteğini esirgemeyen Dr. Ertürk Demirel'e teşekkür ederim.

yeni okuma ile birlikte Hume uzmanları da 'Eski Hume -Yeni Hume' [*Old Hume - New Hume*] savunucuları olarak ikiye ayrılmışlardır.

Eski Hume okumasını savunan uzmanlara göre, Hume nedensel ilişkilerin varlığı ile ilgili düşüncelerin tutarlılığını reddeder ve tam da bu sebeple olaylar veya objeler arasında zorunlu nedensel ilişkilerin gerçekten var olup olmadığı sorusu ile ilgilenmez. Eski Hume okumalarının ortak özelliği doğada zorunlu nedensellik ilişkilerinin varlığının reddedilmesi ve bu anlamda da Hume'un nedensellik konusunda gerçekçilik-karşıtı [*anti-realists*] bir tutum sergilediğini iddia etmeleridir. Bununla birlikte bu gruptaki uzmanların öne sürdüğü okumalar arasında da oldukça önemli farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, kimi eski Hume savunucuları nedenselliği direkt olarak düzenliliğe indirgerler, ki bu görüştekiler 'düzenlilik indirgemeciliği' [*regularity reductionism*] tezini savunur.

Öte yandan nedensellik ilişkilerinin sadece doğadaki düzenliliğe veya olayların 'sürekli birliktelik' [*constant conjunction*] idesine indirgenemeyeceğini, nedensel ilişkilerin zihnin bazı deneyimlerden yola çıkarak doğaya yansıttığı zorunluluk ilişkileri olduğunu öne sürenler de vardır. Bu tarzdaki eski Hume okumaları genel olarak 'yansıtmacılık' [*projectivism*] olarak adlandırılır. Örneğin, Helen Beebe¹, Hume'un *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* metnine dayanarak nedensellik konusunda "yansıtmacı" bir okuma sunar. Beebe yansıtmacı okuma ile objeler arasında zorunlu nedensel ilişkiler olmadığı halde, nedensel bağlantılar ile rastlantısal düzenlilikler [*accidental regularities*] arasında nasıl olup da ayırım yapabildiğimizin açıklanabileceğine dikkat çeker. Nitekim içsel bir zorunluluk hissini dışa yansıtılması fikrine dayanan bu okumanın, nedenselliği düzenliliğe indirgeyen teorilerden daha açıklayıcı olduğunu savunur.² Ancak yansıtmacı teorilerin iddia ettiği gibi nedensellik sadece içsel bir duygudan ibaret ise objeler arasında nedensel ilişkilerden bahsetmek irrasyonel bir hata olacaktır.³

Tam da bu sebeple bazı Hume uzmanları nedensellik konusunda 'yarı gerçekçilik' [*quasi-realism*] fikrini benimsemişler ve gerçekte doğada nedensellik olmasa dahi nedensellik ile ilgili konuşmanın rasyonel olduğunu

1. Helen Beebe, *Hume on Causation* (London: Routledge), 2006.

2. *A.g.e.*, 164-166.

3. Hume'un hangi bakımdan yansıtmacı ve hangi bakımdan da gerçekçi bir felsefe benimsediğini inceleyen ve yansıtmacılığın ne şekilde anlaşılması gerektiği ile ilgili önemli bir kaynak için bkz. P. J. E Kail, *Projection and Realism in Hume's Philosophy*. (Oxford: Oxford University Press, 2007).

iddia ederler. Nedensellik ile ilgili konuşmanın rasyonel olduğunu iddia ederek, bu konudaki söylemlerimizin bazılarının diğerlerinden daha akla yatkın olduğunu, ve nedensellik ile ilgili bazı ifadelerin reddedilip, sorgulanabilir ve eldeki kanıtlar ışığında yeniden gözden geçirilebilir olduğunu ileri sürerler.⁴ Nitekim Simon Blackburn 1990 yılında yayınlanan “Hume ve Kalın Bağlantılar” [*Hume and Thick Connexions*] makalesinde böyle bir okuma öne sürmüş ve geliştirdiği bu yeni Hume yorumuna ‘yarı-gerçekçi’ [*quasi-realist*] etiketi vererek bu terimi Hume’da nedensellik tartışmalarına kazandırmıştır.⁵ Nedensellik konusundaki yarı-gerçekçi teorilere göre, doğada nedensellik olmasa dahi, yani nedensellik konusunda metafiziksel gerçekçilik doğru olmasa bile, zorunlu nedensel ilişkiler varmış gibi konuşmak ve nedensellik ile ilgili olarak gerçekçi bir dil kullanmak rasyoneldir.

Nedensellik ilişkilerini reddeden ve bu konuda gerçekçilik karşıtı [*anti-realist*] bir tutum sergileyen eski Hume yorumlarına karşı, ‘Yeni Hume’ terimi ilk kez Kenneth P. Winkler tarafından 1991 yılında yayınlanan “Yeni Hume” [*The New Hume*] başlıklı makalesinde türetilmiştir.⁶ Yeni Hume okumasını savunanlar Hume’a göre nedensel zorunluluk [*causal necessity*] idesinin tutarlı ve hatta doğada zorunlu ilişkilerin mümkün olduğunu iddia ederler. Yeni Hume okuması sunan uzmanların ortak görüşü, Hume’un aslında doğada birtakım zorunlu nedensel ilişkiler olduğuna inandığı şeklindedir. Dolayısıyla Hume’un nedensellik ile ilgili argümanlarının bu ilişkilerin varlığına karşı değil de, sadece bu ilişkilerin bizim tarafımızdan tam olarak anlaşılıp anlaşılamayacağına yönelik olduğunu savunurlar. Yeni Hume okumalarına göre, Hume nedensellik konusundaki eleştirel argümanlarında nedensel

4. Helen Beebe, “Causation, Projection, Inference, and Agency”, *Passions and Projections: Themes from the Philosophy of Simon Blackburn* içinde, haz. Robert N. Johnson ve Michael Smith (Oxford: Oxford University Press 2015), 29.

5. Simon Blackburn şu eserlerinde de bu okumasını gerekçelendirmektedir: Simon Blackburn, *Spreading the Word: Groundings in the Philosophy of Language*. (Oxford: Oxford University Press, 1984). Simon Blackburn, “Hume and Thick Connexions”. *Philosophy and Phenomenological Research* 50 supplement (1990): 237–50. Simon Blackburn, *Essays in Quasi-Realism*. (Oxford: Oxford University Press, 1993). Diğer Eski Hume savunucularıyla ilgili daha fazla bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Jonathan Bennett, *Locke, Berkeley, Hume: Central Themes*. (Oxford Clarendon Press, 1971); Peter Millican, “Hume on Reason and Induction: Epistemology or Cognitive Science?”, *Hume Studies*. Sayı 24 (1) (1998): 141–59. Peter Millican, *Reading Hume on Human Understanding*. (Oxford: Clarendon Press, 2002). Peter Millican, “Hume, Causal Realism, and Causal Science” *Mind*. Cilt 118. Sayı 471. Temmuz (2009): 647–712.

6. Kenneth P. Winkler, “The New Hume”. *The Philosophical Review* 100.3 (1991): 541–79. Winkler bu görüşlerini şu makalede geliştirmiştir: Kenneth P. Winkler, “All Is Revolution in Us”: Personal Identity in Shaftesbury and Hume” *Hume Studies* 26 (1) (2000): 3–40.

zorunluluğun varlığını reddetmekten ziyade, bu ilişkilerin sebebinin ve doğasının tam olarak temellendirilemeyeceğini göstermeyi amaçlar. Yeni Hume okumalarının öne sürdüğü bu tarz yorumlar genel olarak 'şüpheli gerçekçilik' [*skeptical realism*] olarak adlandırılır.⁷ Zira bu yorumlarda Hume'un doğada nedensel bağlantıların varlığı konusunda gerçekçi, ancak diğer konularda – örneğin bu bağlantıların doğasının bilinirliği ve bu bağlantılarla ilgili olarak çıkarım yapılabileceği konusunda – şüpheli olduğu iddia edilmektedir.

Örneğin Galen Strawson, Hume'un nedensellik konusunda gerçekçi, ancak tümevarımsal çıkarımlar konusunda şüpheli olduğunu düşünür.⁸ Bu anlamda Strawson Hume'un 'nedensel gerçekçi' [*causal realist*] ancak 'tümevarımsal şüpheli' [*inductive skeptic*] olduğunu düşünür. Strawson'a göre Hume'un tümevarımsal çıkarımlar konusunda şüpheli olması, doğadaki gizli nedensel güçler [*secret causal powers*] konusunda da şüpheli olduğu anlamına gelmez. Ona göre, Hume nedensel bağlantılar ve güçler konusunda gerçekçi olmasına rağmen tümevarımsal çıkarımların rasyonel olarak gerekçelendirilemeyeceğini düşünür. Bunun da sebebi geçmiş deneyime dayanarak objelerin nedensel güçlerinin değişmediğini ve gelecekte de aynı şekilde etkilerinin devam edip etmeyeceğini kesin olarak bilemememizdir. Başka bir deyişle, Strawson'ın yorumuna göre, Hume objelerin diğer objelerle etkileşiminin nasıl olacağını belirleyen gizli doğası olduğunu düşündüğü halde bu gizli doğanın değişmeyeceğine dair hiçbir garanti verilemeyeceğini gösterir. Tam da bu sebeple nedensel objelerin gizli nedensellik güçleri [*secret causal powers*] konusunda gerçekçi iken tümevarımsal çıkarımlar konusunda şüphelidir.⁹ Anlaşılacağı üzere, Hume'un tümevarımsal şüpheliliği savunuyor olması, Strawson'a göre, onun nedensellik konusunda da şüpheli olmasını ve dolayısıyla nedensellik konusunda 'düzenlilik teorisini' [*regularity theory of causation*] benimsemesini zorunlu kılmaz. Hatta Strawson'a göre Hume'un tümevarımsal çıkarımlar konusunda şüpheliliği savunduğu argümanı esasen düzenlilik dışı bir nedensellik teorisinin doğruluğunu varsayar.¹⁰

7. Hume'un şüpheli gerçekçi olduğunu savunanların başında John P. Wright gelmektedir. Wright'a göre Hume ontolojik olarak gerçekçi olmakla beraber epistemolojik bakımdan şüphelidir. Bkz. John P. Wright, *Hume's Skeptical Realism* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983). John P. Wright, "Skepticism, Causal Science and 'The Old Hume'" *Journal of Scottish Philosophy*. Kasım 2012. Vol 10. No. 2 (2012): 123-142.

8. Galen Strawson, *The Secret Connexion: Causation, Realism, and David Hume* (Oxford: Clarendon Press 2014).

9. *A.g.e.*, 169.

10. *A.g.e.*, 170.

Hume'un nedensellik ile ilgili teorisini tümevarımsal çıkarımlarla ilgili argümanından ayırmanın ne derece mümkün olduğu da tartışmalıdır. Helen Beebe'nin de belirttiği gibi nedensellik ve tümevarım, hem yirminci yüzyıl analitik felsefesinde hem de Hume tartışmalarında genellikle ayrı konular olarak ele alınır. Ancak Beebe, Hume için nedensellik kavramı ve gözlemlenenden gözlemlenmeyene yapılan tümevarımsal çıkarımlar birbirinden ayrılamaz der.¹¹

Sadece nedensellik konusunda ve nedenselliğin tümevarımsal çıkarımlarla ilişkisi konusunda değil, Hume'da tümevarımsal çıkarımların statüsü konusunda da oldukça farklı yorumlara rastlamaktayız. Graciela De Pierris tümevarımsal çıkarımlarla ilgili tartışmaları üç ana gruba ayırır: (i) tümdengelimci şüpheli yorum [*deductivist skeptical interpretation*], (ii) şüpheli-karşıtı yorum [*anti-skeptical interpretation*] ve (iii) bilişsel mekanizma yorumu [*cognitive mechanism interpretation*]¹². En önemli savunucuları Antony Flew ve D. C. Stove olan tümdengelimci şüpheli yoruma göre, Hume'un tümevarım eleştirisinin temelinde tümevarımın tümdengelim standartlarını karşılamaması yatar.¹³ Tom Beauchamp ve Alexander Rosenberg, Janet Broughton ve Annette Baier tarafından savunulan şüpheli karşıtı yorum ise tümdengelimci yoruma karşı çıkararak, Hume'un tümevarım eleştirisini aslında tümevarımsal çıkarımlara karşı olmayıp, tümevarımı tümdengelimle indirgemeye çalışanlara yönelik bir eleştiri olarak kabul eder.¹⁴ Don Garrett, hem tümdengelimci şüpheli yorumu hem de şüpheli karşıtı yorumu açıkça reddeder.¹⁵ Garrett bu yaklaşımlara yönelik eleştirilerini kendi 'bilişsel mekanizma yorumunu' motive etmek için kullanır. Garrett'a göre Hume ne şüpheli ne de şüpheli karşıtı olarak adlandırılabilir. Tümevarımsal çıkarımların akıl yoluyla gerekçelendirilemeyeceğini göstererek, Hume sadece gerçek bir psikolojik mekanizma olarak anlaşılması gereken tümevarımsal çıkarımların herhangi bir akıl yürütme sürecine bağlı olmadan yapıldığını gösterir.¹⁶

11. Beebe, *Hume on Causation*, 7.

12. Graciela De Pierris, *Hume's Skepticism and Naturalism Concerning Knowledge and Causation* (Oxford University Press, 2015), 198.

13. Antony Flew, *Hume's Philosophy of Belief: A Study of His First 'Inquiry'* (Routledge, 1961). David C. Stove, *Hume's Inductive Skepticism* (Oxford: Oxford University Press, 1973).

14. Tom L. Beauchamp ve Alexander Rosenberg, *Hume and the Problem of Causation* (New York: Oxford University Press, 1981). Janet Broughton, "Hume's Skepticism about Causal Inferences" *The Pacific Philosophical Quarterly* sayı 64.1: (1983) 3–18. Annette Baier, *A Progress of Sentiments: Reflections on Hume's Treatise*, (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991).

15. Don Garrett, *Cognition and Commitment in Hume's Philosophy* (New York: Oxford University Press, 1997). Don Garrett, *Hume*. (New York: Routledge, 2015).

16. *A.g.e.*, 91-2.

Bu tartışmalardan da anlaşılacağı üzere, uzmanlar Hume'un nedensellik kavramı, tümevarımsal çıkarımlarla ilgili argümanları ve bu ikisinin ilişkisi konusunda birbirinden farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Hume'un nedensellik kavramına ve nedensellik ilkesine getirdiği eleştiriler, felsefenin bu temel kavramının ve ilkesinin akıl yoluyla gerekçelendirilip gerekçelendirilemeyeceği sorusuna sebep olmuştur. Nedensellik kavramının ve ilkesinin gerekçelendirilmesi problemine nedensellik problemi [*problem of causation*] denilmektedir. Aynı şekilde bilimin ve deneyci filozofların kullandığı temel metot olan tümevarımsal çıkarımlarla ilgili Hume'un eleştirel yaklaşımı, bu çıkarımların güvenilirliği ve kesinliği ile ilgili tümevarım problemini [*problem of induction*] gündeme getirmiştir. Bu iki problemle birlikte Hume aslında daha geniş çaplı bir problemin de varlığına işaret etmiştir. Akılsal olarak bilebileceğimiz şeylerin sınırlı olduğunu göstererek, Hume bize saf akla dayalı metafizik yapılamayacağını, kısaca metafizik problemini [*problem of metaphysics*] işaret etmiştir. Hume'dan sonra gelen ve Hume'un nedensellik, tümevarım ve metafizik problemlerine getirdiği şüpheli çözümleri yeterli bulmayan felsefeciler de bu problemlerin farklı çözümlerini bulmak için uğraşmışlardır.

Bu makalede Hume'un işaret ettiği bu üç farklı problem, yani nedensellik, tümevarım ve metafizik problemleri incelenip aralarındaki ilişki açıklanacaktır.¹⁷ Makalenin kurgusu şu şekilde olacaktır: İlk bölümde, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*'deki (bundan sonra *İnceleme* olarak geçecektir) Nedensellik İlkesi yani "her olayın bir nedeni vardır" ilkesinin ve nedensellik idesinin gerekçelendirilmesi ile ilgili olarak nedensellik problemi açıklanacaktır. Nedensellik ilkesinin dünya ile ilgili zorunlu bir gerçeği ifade ettiği yaygın görüşüne karşın, Hume bu ilkenin ne *a priori* ne de *a posteriori* akıl yürütmeye gerekçelendirilemeyeceğini savunur. Nedensellik ilkesinin *a priori* olarak gerekçelendirilemeyeceğini bu ilkenin zorunlu bir ilke olmadığına işaret ederek gösterdikten sonra, bunu *a posteriori* olarak da gerekçelendiremeyeceğimizi savunur.

17. Hume'un *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* (kısaca "*İnceleme*") adlı kitabına yapılan tüm göndermeler kitabın Selby-Bigge baskınsadır ve kitap, bölüm, kısım, ardından boşluk ve sayfa numarasını içerir. Bkz. David Hume, *A Treatise of Human Nature*, İkinci Basım, ed. L.A. Selby-Bigge. (Oxford: Clarendon Press, 1955). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma* (kısaca "*Soruşturma*") metnine gelince, bu metne yapılan göndermeler Tom L. Beauchamp'ın baskınsadır ve kısım, bölüm ve sayfa numarası içerir. Bkz. David Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, ed. Tom L. Beauchamp, (Oxford University Press, 1999).

Nedensellik ilkesinin *a posteriori* gerekçelendirilemeyeceğini göstermek için geçmiş deneyimlerimizden yola çıkarak tümevarımsal çıkarımda bulunarak nedensellik ilkesinin gerekçelendirilemeyeceğini savunur. Zira tümevarımsal çıkarımların bize kesin ve zorunlu genel-geçer doğruların bilgisini veremeyeceğini gösterir. Hume'un işaret ettiği üzere, nedensellik ilkesini *a posteriori* olarak gerekçelendirilebilmesi için tümevarımsal çıkarımlarımızın temeli olan Doğanın Tekdüzeligi İlkesinin [*Principle of the Uniformity of Nature*] meşru bir ilke olduğunu kanıtlamak gerekir. Fakat Hume'un da gösterdiği gibi, doğanın tekdüzeligi ilkesinin ne *a priori* ne de *a posteriori* bir temeli yoktur, ve bu bakımdan bu ilkeye bağlı olan tümevarımsal çıkarımlar da bize kesin ve zorunlu genelgeçer ilkelerin bilgisini veremez. Bu anlamda nedensellik problemi ile tümevarım problemleri birbiriyle bağlantılıdır. Bu sebeple Strawson'un iddia ettiği gibi Hume tümevarım konusunda şüpheli olup nedensellik konusunda gerçekçi olamaz.

Nedensellik problemi, birbirinden ayrı düşünülebilen nesne veya olaylar arasında olduğu sanılan zorunlu bağlantıların kesin bilgisinin imkanı ile ilgilidir. Hume nedensellik idesini ve ilkesini analiz ederek niçin zorunlu nedensel ilişkilerin kesin bilgisine ulaşamayacağımızı gösterir. Ancak bu ilişkilerin var olmadığını veya var olamayacağını iddia etmez. Zira bir şeyin var olmadığını kanıtlamak için onun imkansız olduğunu göstermek gerekir ki bu da ancak o şeyin düşüncesinin mantıksal çelişkiye sebep olduğunu göstermekle mümkündür. Fakat Hume, nedensel ilişkilerin var olduğunu düşünmenin çelişkiye yol açtığını iddia etmez, sadece onların 'kesin' ver 'zorunlu' bilgisine ulaşamayacağımızı savunur. Bu sebeple, Hume'un nedensellik konusundaki tutumunu gerçekçi ya da gerçekçi-karşıtı olarak sınıflandırmaktansa, şüpheli olarak sınıflandırmak daha doğru olacaktır çünkü Hume bu ilişkilerin varlığı konusunda değil, bu ilişkilerin bilinip bilinmeyeceği konusunda argümanlar üretmiştir.

İnceleme'de, nedensellik ilkesinin niçin zorunlu bir ilke olduğunu düşünüyoruz sorusuna cevap olarak Hume bu ilkenin zorunlu bir doğru olduğunu düşünmemizin sebebinin akıl temelli olmadığını gösterir. Zira ne *a priori* ne de *a posteriori* akıl yürütme yöntemlerine başvurarak nedensellik ilkesini temellendiremeyiz. Bu da birçok filozofun genelgeçer ve zorunlu bir doğru olarak kabul ettikleri ve sistemlerinin temelinde yatan diğer metafizik ilkelerinin de sanıldığı gibi aksine zorunlu ilkeler olmayabileceğinin işareti olması bakımından önemlidir. Zira Hume'un argümanları matematiksel bilginin özelliği olan kesin ve zorunlu genelgeçer bilgiye felsefede ulaşamayabileceğimize işaret eder. Bu sebeple Hume'un nedensellik ilkesi ile ilgili eleştirel argümanlarındaki tek amaç nedenselliğin bilgisine

ulaşamayacağımızı gösterip, nedensel ilişkilerin varlığına inanmaya devam etmemizin psikolojik veya bilişsel açıklamasını yapmak değildir. Hume'un nedensellik eleştirisi bir bakıma felsefi bilginin (ya da metafiziğin) matematiksel bilgi gibi kesinlik ve zorunluluk taşıyan ilkeler üzerine inşa edilmesi gerektiğini iddia eden filozoflara karşı bir eleştiridir.

A. Nedensellik Problemi: Nedensellik İdesi, İlkesi, ve Çıkarımlarının Meşruluğu

Hume *İnceleme*'de ondan önce gelen düşünürler tarafından kullanılan *nedensellik* idesini analiz ederek geleneksel anlamdaki nedensel bilginin olanaklılığını sorgular.¹⁸ Hume'a göre, nedensellik fikri bileşik [*complex*] bir idedir ve *bitişiklik* [*contiguity*], *zamanda nedenin önceliği* ve en önemlisi, *zorunlu bağlantı* [*necessary connection*] idelerinden oluşur.¹⁹ Hume'a göre bizler normalde nedensellik fikrinin nesnelere arasında var olan bir tür zorunlu ilişkiden türediğini varsayabiliriz.²⁰ Dolayısıyla nedensellik fikrinin meşruluğunu ve kökenini incelerken özellikle zorunlu bağlantı idesi ve bu fikrin meşruluğu üzerinde yoğunlaşır.²¹

18. Hume iki tür algıyı, yani ideler [*ideas*] ve izlenimleri [*impressions*] birbirinden ayırır. İdeler Hume için izlenimlerin daha az canlı doğrudan kopyalarıdır (Hume, *Treatise*, I.I.I.). İdeler basit veya bileşik olabilir. Basit fikirler basit izlenimlerin doğrudan kopyalarıyken, basit idelerin bileşiminden oluşan bileşik idelerin bileşik izlenimlere karşılık gelmesi şart değildir (Hume, *Treatise*, I.I.I.I.). Örneğin bileşik, altın dağ idesi hiçbir izlenime karşılık gelmez ve sadece bir hayal gücü ürünüdür. Hume aynı zamanda duyu izlenimleriyle düşünüm izlenimlerini de birbirinden ayırır. Bilinmeyen bir kaynaktan gelen duyu izlenimlerinin aksine, düşünüm izlenimleri fikirler üzerine düşünürken ortaya çıkan duygulardır. Örneğin, zevk idesi üzerine yapılan düşünüm yeni arzu izlenimleri ortaya çıkartabilir, ki bunlar da bir düşünümün izlenimleridir (Hume, *Treatise*, I.I.I.I.).

19. *İnceleme*'de Hume geleneksel nedensellik kavramının bileşenleri olarak şunları listeler: *zamanda yakınlık* (Hume, *Treatise*, I.I.I.I.I., 75); *nedenin zamanda sonucu takip etmesi veya önceliği* (Hume, *Treatise*, I.I.I.I.I., 76); *zorunlu bağlantı* (Hume, *Treatise*, I.I.I.I.I., 77). Ancak *İnceleme*'de Hume artık zamanda yakınlığın nedensellik idesinin zorunlu bir bileşeni olduğunu düşünmez.

20. (Hume, *Treatise*, I. III. II., 45). Hume'a göre, biz her nesneyi ya bir neden ya da bir sonuç olarak düşünelim de, nedensellik fikri tüm nesnelere ortak bir özelliğinden türetilemez çünkü tüm nesnelere sahip olduğu böyle ortak bir özellik yoktur. Hume'un yazdığı gibi, "Ve gerçekten de bir neden ya da sonuç olarak görülecek içsel veya dışsal olarak var olan hiçbir şey yoktur; ama tüm varlıklara ait olan ve onlara bu sıfatı kazandıracak olan evrensel tek bir özelliğin olmadığı açıktır. O zaman nedensellik fikrinin nesnelere arasındaki bir ilişkiden türetilmesi gerekir ve şimdi de bu ilişkiyi bulmaya çabalamamız gerekiyor" (Hume, *Treatise*, I. III. II., 45).

21 "Bir idenin meşruluğu" sözü bize tuhaf gelebilir çünkü tümcelerin aksine bir fikrin meşru ya da gerekçelendirilmiş olmasının ne demek olduğu açık değildir. Hume'a göre, izleri, onlara karşılık gelen duyu izlenimlerine sürülemeden bazı ideler salt hayal gücü ürünü, ya da Hume'un deyişle "fantezinin saf çocukları" [*pure offspring of the fancy*] olan ideler kurgusal idelerdir (Hume, *Treatise*, I.I.I.I.I., 69). Örneğin, özdeşlik idesi Hume'a göre sadece

Hume, *İnceleme*'de zorunlu bağlantı fikrinin içeriği üzerine doğrudan bir analiz yürütmektense, zorunlu bağlantıların varlığına duyduğumuz inanç hakkında iki soru yöneltir. Bu soruların incelenmesinin zorunlu bağlantının doğasını anlamamıza yardım edeceğini iddia eder:

Bizim neden ve sonuç fikrimize dahil olan bu *zorunlu bağlantı*ın doğası ile ilgili bu soru hakkındaki doğrudan araştırmamızı bırakıp, araştırması bize bir ipucu sunabilecek, bu zorluğu açığa kavuşturabilecek başka sorular bulmak şarttır. Bu sorulardan iki tane vardır, ki bunları incelemeye geçeceğim. Öncelikle, hangi sebepten ötürü biz bir şeyi zorunlu ilan eder, var olmaya başlayan her şeyin aynı zamanda bir nedeni olması gerektiğini söyleriz? İkinci olarak, bu tekil nedenlerin neden *zorunlu olarak* bu tekil sonuca yol açması gerektiği sonucuna varırız ve birinden diğerine yaptığımız bu *çıkarımın* ve buna dayandırdığımız *inancın* doğası nedir?²²

Hume bu soruları yakından incelemenin, zorunlu bağlantı fikrinin doğası hakkında bizi aydınlatabileceğine inanmaktadır. İlk soru (“hangi sebepten ötürü biz bir şeyi zorunlu ilan eder, var olmaya başlayan her şeyin aynı zamanda bir nedeni olması gerektiğini söyleriz?”), geniş çapta kabul gören bir ilke hakkındadır, ki bu ilkeye göre var olmaya başlayan her şeye zorunlu olarak başka bir şey neden olmuştur.²³ Hume’un ilk sorusu Genel Nedensellik İlkesi [*General Causal Principle*] veya sadece Nedensellik İlkesi [*Causal Principle*] olarak bilinen ve rasyonalist filozoflar tarafından zorunlu [*necessary*] olarak kabul edilen ilkenin gerekçelendirilmesi ile ilgilidir.

Hume’un ikinci sorusu (belirli tekil nedenlerin neden *zorunlu olarak* belirli tekil sonuçlara yol açması gerektiği sonucuna varırız ve birinden diğerine yaptığımız bu *çıkarımın* ve buna dayandırdığımız *inancın* doğası nedir?) ise dünyadaki nesnelere arasındaki zorunlu ilişkilerin varlığını varsayan *tikel*

hayal gücünün işleyişi tarafından bize sunulan kurgusal bir idedir (Hume, *Treatise*, I.IV.V., 132). Dolayısıyla, idelerin meşruluğuyla ilgili soruların onların gerçek kökenleriyle ilgili ve bu kökenin, onlara dünyada karşılık gelen bir nesne ya da ilişki olduğunu varsaymamıza izin verip vermediğiyle ilgili sorular olarak yorumlanması gerekir. Meşru ideler kurgusal olmadığı, yani sadece hayal ürünü olmadığı, için onlara karşılık gelen nesnelere varlığını çıkarım yoluyla bulmamızı sağlarlar.

22. Hume, *Treatise*, I.III.III., 78.

23. İlkenin “var olan her şeyin bir nedeni olması gerektiği”ni dile getirmediğine dikkat ediniz; bu ilke daha ziyade zamanın bir noktasında var olmaya başlayan şeyler için geçerlidir. Dolayısıyla zorunlu olarak ve ebediyen var olan ve dolayısıyla zamanda bir başlangıca sahip olmayan Tanrı’nın zamanda ondan önce gelen bir nedene sahip olması şart değildir. Bu açıdan bu ilke sadece olumsal şeyler, yani var olmayabilecek şeyler için geçerlidir. Bu sınırlamayı aklımızda tutarak bu ilkeye kısaca “var olan her şeyin bir nedeni olmalıdır” diye gönderme yapacağız.

nedensel çıkarımlarımızın gerekçelendirilmesi ile ilgilidir. Peki Hume bu soruları ne şekilde yanıtlamıştır? Öncelikle Hume'un ilk soruya, yani nedensellik ilkesinin zorunlu bir ilke olarak düşünülmesinin nasıl bir gerekçesi olduğu sorusuna verdiği cevabı inceleyelim.

(i) Hume'un ilk sorusu: Nedensellik ilkesi zorunlu bir ilke mi?

Hume'un ilk sorusu nedensellik ilkesinin zorunlu bir ilke olarak meşruiyeti ile ilgilidir.²⁴ Başka bir deyişle, Hume nedensellik ilkesinin niçin zorunlu olduğunu düşündüğümüz sorusunu sorarak dünyada meydana gelen her olayın bir nedeni olması gerektiği varsayımının sebebini sorgular. Burada dikkat edilmesi gereken, Hume'un nedensellik ilkesinin doğruluğundan ziyade nedensellik ilkesinin dünya hakkında zorunlu bir doğru olduğunu düşünme sebebini sorgulamasıdır.²⁵ Zira o dönemin önemli felsefecileri bu nedensellik ilkesini metafiziğin temel ilkelerinden kabul eder. Hume'un dediği gibi:

Bir nedenin zorunluluğuyla ilgili ilk soruyla başlarsak: Var olmaya başlayan her şeyin onu var eden bir nedeni olması gerektiğini söyleyen felsefenin genel düsturudur bu. Bu genelde bir kanıt sunulmadan ya da talep edilmeden tüm akıl yürütüşlerde doğru varsayılır. Bunun sezgiye dayandığı ve insanların ağızlarıyla reddetseler bile kalplerinde gerçekten şüphe etmelerinin imkansız olduğu bir düstur olduğu varsayılır.²⁶

Burada Hume nedensellik ilkesinin sezgiye ya da akla dayandığını düşünen filozoflara atıfta bulunarak bu ilkenin sezgi yetisi aracılığıyla bilindiği iddiasını ele alır. Sezgi yetisinin, akıl ve duyu yetilerinin aksine, şüphe edilemez doğrulara dair 'doğrudan' içgörüler sunduğu varsayılır. Nitekim Descartes ve Locke gibi filozoflar sezgilerin bize dünya hakkında kendiliğinden meşru ve zorunlu doğruları sunduğunu iddia ederler.²⁷ Bu

24. Hume, *Treatise*, I.III.III.,78.

25. Lewis W. Beck'e göre, Hume'un ilk sorusu bu ilkenin zorunluluğu hakkında değil de ilkenin kökeni hakkındadır. Beck, nedensellik ilkesini nasıl bildiğimiz sorusunu sorduktan sonra Hume'un bu soruyu asla cevaplamadığını ve deneyimin nasıl olup da bu ilkeye yol açtığını asla açıklamadığını öne sürer. İleride açıklanacağı gibi, Beck'in Hume'un buna cevap verememesine getirdiği eleştiri haksızdır çünkü Hume deneyimin nasıl böyle bir ilke doğuracağı sorusunun değil, nasıl zorunlu bağlantı fikrini doğuracağı sorusunun peşindedir, ki bu soruyu da fazlasıyla açıklamaktadır. Bkz. Lewis White Beck "A Prussian Hume and a Scottish Kant" *Essays on Kant and Hume* içinde (New Haven, CT: Yale University Press 1978), 120-21.

26. Hume, *Treatise*, I.III. III., 47.

27. Descartes üçüncü Meditasyon'da nedensellik ilkesini kullanarak dış dünyanın varlığını kanıtlarken, bu ilkenin doğruluğunu sezgileri [*natural light*] sayesinde bildiğini açıklar (Descartes, *Selected Philosophical Writings*, 91-92). Benzer şekilde Locke'da Stillingfleet'e yazdığı mektubunda ve ayrıca *Deneme*'nin dördüncü kitabında Tanrı'nın varlığına ilişkin

filozoflara göre nedensellik ilkesi sadece sezgisel olarak deneyimden bağımsız bir şekilde bilinebilen öncel bir ilkedir ve tıpkı diğer tüm öncel ilkeler gibi, zorunlu olarak geçerlidir. Dolayısıyla bu filozoflara göre dünyaya dair zorunlu doğruları sezgiler sayesinde *a priori* olarak bilebiliriz.

Nedensellik ilkesinin zorunluluğunu sezgisel olarak değil de, akıl yetisiyle kavramsal analiz yaparak *a priori* bir şekilde bilebileceğimiz de iddia edilebilir. Bilindiği gibi Leibniz tüm doğru önermelerin analitik doğrular olduğuna inanır ve bu anlamda bilebildiğimiz metafizik doğruları kavramsal analiz yöntemiyle bilebileceğimizi düşünür. Bu sebeple nedensellik ilkesinin de analitik bir doğru olduğuna inanır. Dolayısıyla nedensellik ilkesi zorunluluğun kaynağı sezgi ya da akıl yetileri olabilir ve bu ilkenin zorunluluğunun bu yetiler sayesinde *a priori* olarak bilinebileceği iddia edilebilir. Bu sebeple Hume bu ilkenin zorunlu bir ilke olarak düşünülmesinin *a priori* gerekçeleri olabilir mi sorusunu ele alır.

(ii) Nedensellik ilkesi *a priori* gerekçelendirilebilir mi?

Görüldüğü gibi, yukarıda bahsettiğimiz filozoflar nedensellik ilkesinin zorunluluğunun kaynağı olan yetinin sezgi mi yoksa akıl mı olduğu konusunda anlaşmazlığa düşseler de, bu ilkenin zorunluluğunu *a priori* olarak bilebileceğimizde hemfikirdirler. Peki, nedensellik ilkesinin zorunluluğunu *a priori* olarak gerekçelendirebilir miyiz?

Descartes, Locke ve Leibniz gibi filozofların aksine, Hume nedensellik ilkesinin akıl veya sezgi yoluyla bilinebilecek, kendinden geçerli bir doğru olmadığını savunur. Tüm sezgisel kesinliğin ya da sezgisel olarak bilinen zorunluluğun ideler arasındaki karşılaştırmalardan ve dolayısıyla *benzerlik, nicelik ve sayı katları, nitelik dereceleri ve zıtlık* gibi ideler arasındaki bazı değişmez ilişkilerden doğduğunu öne sürer. Hume'a göre, nedensellik ilkesi bu yanılmaz ilişkilerden hiçbirinden çıkarılmadığı için kesinliği sezgisel olarak bilinebilecek bir ilke değildir.²⁸ Mesela hipotenüsün karesinin diğer iki kenarın karesine eşit olması veya üç kere beşin otuzun yarısına eşit olması gibi aritmetik ve geometrik doğrular, zorunluluğu hemen ve doğrudan kavranabilen, sezgisel olarak kesin doğrulardır. Bunun da sebebi, onların

argümanında olmak üzere nedensellik ilkesini iki farklı yerde gerekçelendirir. Her ikisinde de Locke, nedensellik ilkesinin akılsal bir çıkarımdan ziyade sezgisel olarak (*intuitively*) bilinen bir ilke olduğunu vurgular. John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding*, Cilt II, haz. A. C. Fraser (New York, 1959), Kitap IV, Bölüm X, 812. Locke'un Stillingfleet'e yazdığı ilk mektubu için bakınız: *A Companion to Locke'un* içinde "The Correspondence with Stillingfleet", M. Stuart (2015).

28. Hume, *Treatise*, I.III.III., 79.

rakam veya sayılar arasındaki değişmez ilişkileri ifade etmesidir.²⁹ Ancak matematiksel ve geometrik ilkelerin aksine, Hume nedensellik ilkesinin bu yanılmaz ilişkilere bağlı olmadığını savunur. Dolayısıyla nedensellik ilkesi, zorunluluğu doğrudan sezgi yoluyla *a priori* bilinebilecek kesin bir ilke değildir.

Hume'a göre, nedensellik ilkesinin zorunluluğu *a priori* olarak kavramsal analiz veya tümden gelimci akıl yürütme aracılığıyla da bilinemez. Daha önce de bahsedildiği üzere, nedensellik ilkesinin zorunlu bir doğru olduğunu kavramsal analiz yöntemiyle bilinebildiğini iddia eden filozoflarda karşı Hume, 'birbirini çağrıştıran ideler' [*correlative terms*] olarak ele alındıklarında 'neden' ve 'sonuç' kavramlarının zorunlu olarak birbirlerini çağrıştırdıklarını öne sürer. 'Neden' idesini onu çağrıştıran "sonuç" idesinden ayıramadığımız için, 'her sonucun bir nedeni olmalı' tümcesi kavramsal bir doğrudur. Hume'a göre her kocanın bir karısı olduğunu düşünmemiz gibi, her sonucun da bir nedeni olduğunu düşünürüz.³⁰ Ancak Hume'un da haklı olarak belirttiği gibi, bu tür kavramsal doğrular bize dünyanın gerçekte nasıl olduğu hakkında bilgi vermez. Tıpkı her kocanın bir karısı olduğunu bilmenin karı-kocaların varlığı hakkında bize bilgi vermemesi gibi, her sonucun bir nedeninin olması gerektiğini bilmek de dünyada herhangi bir nedensel ilişkinin varlığı hakkında bize bilgi vermez.

Dünyada nedensel ilişkilerin var olduğunu bilebilmemiz için kavramsal ilişkilerin ötesine bakmamız gerekir. Dolayısıyla asıl sorular, "her adamın bir karısı var mıdır?" veya "her olayın bir sebebi var mıdır?" Başka bir deyişle, Hume "olay" idesi ile "neden" idesinin birbirlerinden ayrı olarak düşünülüp düşünülemediğini sormamız gerektiğini öne sürer. Hume'a göre olay idesi ile neden idesi birbirinden ayrı düşünülebilirler ve aralarında zorunlu bir ilişki yoktur. Bu sebeple de nedensellik ilkesinin zorunluluğu bir çeşit kavramsal zorunluluk olarak açıklanamaz.

Hume nedensellik ilkesinin zorunluluğunu sezgisel ya da akıl yoluyla kanıtlayamayacağına dair aşağıdaki argümanı öne sürer:

Ama işte size bu önermenin ne sezgisel ne de akılsal olarak kesin olmadığını tek seferde kanıtlayan bir argüman. Her yeni varlığın ya da varoluşa yapılan her değişikliğin zorunlu bir nedeninin olduğunu, herhangi bir şeyin bir üretici ilke olmadan var olmaya başlamasının imkansız olduğunu kanıtlamadan

29. Hume, *Enquiry*, Kısım 4., 11.

30. Hume, *Treatise*, I.III.III., 82.

gösteremeyiz. Ve ikincisi kanıtlanamayacağı için, ilk önermeyi de ispatlama konusunda umutsuzluğa düşmemiz gerekir.³¹

Burada Hume nedensellik ilkesinin zorunluluğunu kanıtlayabilmek için bu ilkenin tersinin çelişkiye sebep olduğunu göstermek gerektiğini açıklar. Hume'a göre bir ilkenin zorunlu olması demek o ilkenin olumsuzlamasının bir imkansızlık ya da çelişkiye sebep olması demektir. Benzer şekilde, eğer nedensellik ilkesi zorunlu bir önermeysen, olumsuzlaması da Hume'un belirttiği gibi 'imkansız' olacaktır. Nedensellik ilkesinin olumsuzlamasının imkansızlığı gösterilmediği sürece, nedensellik ilkesinin zorunlu bir önerme olduğu da varsayılmaz.

Hume'a göre, nedensellik ilkesinin zorunlu bir ilke olduğu gösterilemez çünkü nedensellik ilkesinin olumsuzlanması bir çelişkiye yol açmaz. Hatta nedensellik ilkesinin olumsuzlanması kavranılabilir. Başka bir deyişle, bir olayın herhangi bir neden olmaksızın gerçekleşebileceğini düşünebiliriz. Tam da bu sebeple nedensiz gerçekleşen olayların imkansız olduğunu gösteremeyiz. Hume'un yazdığı gibi:

Şimdi bu önermenin [Bir olayın bir neden olmadan gerçekleşmesi imkansızdır önermesinin] akıl yoluyla kanıtlanması imkansız olduğuna göre, tüm ayrı idelerin birbirinden ayrılabilirliğini ve neden ve sonuç idelerinin açıkça birbirinden ayrı olduğunu göz önüne alırsak, bunu ayrı bir neden idesi veya üretici ilkeye bağlamadan şu an herhangi bir nesnenin var olmadığını, bir an sonra tekrar var olduğunu düşünebiliriz.³²

Hume'un bir olayın bir neden olmadan gerçekleşmesinin imkansızlığının kanıtlanamayacağını düşünmesinin sebebi, "neden," "olay" ve "var olmaya başlayan şey" idelerinin kavramsal olarak birbirinden ayrı ideler olduğunu düşünmesidir.³³ "Neden" ve "olay" ideleri birbirinden ayrı olduğuna göre, birbirinden bağımsız olarak kavranabilmeleri de bu argümanın bir sonucudur. Bu da bir olayın onu gerçekleştiren bir neden olmadan gerçekleşmesinin mümkün olması anlamına gelir. Hume'un da yazdığı gibi:

Dolayısıyla nedensellik idesinin var olmanın başlangıcı idesinden ayrılması hayal gücü için açıkça mümkündür; dolayısıyla bu nesnelerin gerçekte de

31. *A.g.e.*, I.III.III., 47.

32. *A.g.e.*, I.III.III., 47.

33. Pek çok paragrafta Hume zihni nesnelere olan "ideler" gönderme yapmak için "objeler" [*objects*] tabirini kullanır. Hume'a göre nesnelerin zaman içindeki aynılıklarına inanmamız gerekçelendirilemez. Ona göre nesnelerin durumlarındaki değişikliklerin farklı bir durumda var olmaya başlayan yeni şeyler olarak anlaşılması gerekir. Dolayısıyla, Hume "var olmaya başlayan şeyler" ile nesnelerin durumlarındaki değişiklikleri, yani olayları kasteder.

birbirinden ayrılması şu noktaya kadar mümkündür, ki bu da hiçbir çelişki ya da mantıksızlık oluşturmaz; dolayısıyla salt ideler üzerinden yapılan bir akıl yürütmeyle de çürütülemez; ki bu çürütme olmadan da her olay için bir nedenin zorunluluğu kanıtlanamaz.³⁴

Kısacası Hume'un argümanı 'neden' ve 'sonuç' idelerinin kavramsal olarak birbirinden ayrı olduğunu göstererek başlar. Bu ideler ayrı olduğuna göre, birbirinden ayrı hayal edilebilir veya düşünülebilirler. Hume için bir olayın bir neden olmadan gerçekleşmesi hayal edilebiliyorsa, o zaman gerçekte de nedeni olmayan bir olay olması mümkündür. Dolayısıyla her olayın bir nedenin olmasının şart olduğu önermesi doğru değildir. Kısaca, Hume nedensellik ilkesinin olumsuzlanması mümkün olduğunu göstererek, bu ilkenin *a priori* bir şekilde sezgi veya akıl yetisiyle bilenebilen zorunlu bir ilke olmadığını göstermiş olur.

Görüldüğü gibi, Hume *İnceleme*'de, her şeyin bir nedeninin olması gerektiği önermesinin zorunlu olarak doğru bir ilke olduğunu söyleyen yaygın metafizik varsayıma saldırır. Bu ilkenin, yani nedensellik ilkesinin ne sezgi ne de tümdengelimci [*deductive*] akıl yürütme aracılığıyla *a priori* bilinmeyeceğini gösterir. Daha sonra da bu ilkenin zorunluluğuna duyduğumuz inancın kökeninin deneyim olup olmadığını ele alır.

(ii) Nedensellik ilkesi *a posteriori* gerekçelendirilebilir mi?

Ne sezgi ne de tek başına akıl nedensellik ilkesinin zorunluluğuna duyduğumuz inancı *a priori* gerekçelendiremediğine göre, eğer bu ilke gerçekten zorunlu bir ilke ise bunu ancak deneyim yoluyla gerekçelendirebiliriz. Hume'un da yazdığı gibi:

Her yeni üretimin nedeninin zorunluluğuna duyulan inancı ne bilgidene ne de bilimsel bir akıl yürütmeden türetmediğimize göre, bu inanç zorunlu olarak gözlem ve deneyimden doğmalıdır. Doğal olarak bir sonraki soru da şu olmalıdır: *deneyim böyle bir ilkeyi nasıl doğurur?*³⁵

Burada Hume iki tür bilgi kaynağı olabileceğini varsayar: bilimsel akıl yürütme veya bilgi ile deneyim veya gözlem.³⁶ Bu sebeple nedensellik

34. Hume, *Treatise*, I.III.III., 47-8.

35. Hume, *Treatise*, I.III. IV., 82.

36. Hume *Soruşturma*'da da benzer bir ayırım yapar. Burada iki tür yargı olduğunu, yani "ide ilişkileri" [*relations of ideas*] veya "bilimsel bilgi" ve "olgu ilişkileri" [*matters of fact*] yani "olasılığa dayalı bilgi olduğunu ve bunların da akıl ya da mantıki kanıt yoluyla bildiğimiz yargılara ve deneyim yoluyla bildiğimiz ampirik yargılara gönderme yaptığını söyler (Hume, *Enquiry*, Kısım 4. Bölüm 1., 108). Hume *olgu ilişkileri* [*matters of facts*] doğrular için sunduğumuz kesinlik ve kanıtın *ide ilişkileri* [*relations of ideas*] için sunduğumuz kesinlik ve

ilkesinin zorunluluğunun bilimsel akıl yürütme ya da ideler arasındaki ilişkiler aracılığıyla bilenemeyeceğini gösteren argümanını sunduktan sonra, nedensellik ilkesinin kesinlik ve zorunluluğunun deneyim veya gözlemden kaynaklanıp kaynaklanmadığını inceler. Ancak doğrudan nedensellik ilkesinin zorunluluğunu deneyimle nasıl gerekçelendirebileceğimizi ele almaktansa, Hume dikkatini aşağıdaki soruya yöneltir.

Ama bana kalırsa bu soruyu bir diğerine iliştiirmek daha yerinde olacaktır: Neden böyle tikel nedenlerin zorunlu olarak tikel sonuçları olması gerektiği sonucuna varırız ve neden birinden diğerine bir çıkarım yaparız? Bunu bir sonraki incelememizin konusu yapacağız. Belki de sonunda aynı cevabın her iki soruyu yanıtladığını buluruz.³⁷

Hume'un nedensellik ilkesinin zorunluluğunu deneyim yönünden incelemektense, *inceleme'nin* başında şu şekilde formüle ettiği ikinci soruya geri döndüğüne dikkat ediniz: "İkinci olarak, bu tekil nedenlerin neden *zorunlu olarak* bu tekil sonuca yol açması gerektiği sonucuna varırız ve birinden diğerine yaptığımız bu *çıkarımın* ve buna dayandırdığımız *inancın* doğası nedir?"³⁸ Hume'un ikinci sorusu ilkinden oldukça farklıdır. İlk olarak, ilk soru dünyadaki her şeyin nedensel olarak birbirine bağlı olduğuna dair ortak varsayımın zorunluluğunu sorgularken, ikinci soru bir başka varsayımı, yani *tikel* nedenleri bilip bilemeyeceğimizi sorgular. Bu açıdan, dünyanın ya da doğanın zorunlu bir özelliği hakkında olan ilk sorunun aksine, ikinci soru bizim tikel nedensel ilişkileri nasıl bildiğimizle ilgilidir.³⁹ Dahası, Hume ikinci soruyla odağını genel-geçer olarak kabul görmüş olan bir ilkeye duyduğumuz inançtan, dünyadaki tikel nesnel arasındaki zorunlu bağlantıların varlığına duyduğumuz inanca kaydırır. Böylelikle Hume metafizik bir ilkenin zorunluluğundan, objeler arası var olduğu düşünülen nedensel zorunluluğun doğasını incelemeye başlar. Birbirinden ayrı objeleri veya olayları zorunlu şekilde birbirine bağladığı düşünülen tikel nedensellik ilişkileri ideler arasındaki mantıki zorunluluktan farklı olmalıdır ve dolayısıyla sadece kavramsal analiz yoluyla bilinemezler. Dolayısıyla objeler arasındaki

kanıttan daha farklı bir doğada olduğunu öne sürer. *Fikirler arasındaki ilişkiler* için sunduğumuz kesinlik ve kanıt dünyada var olanlardan bağımsız ve salt akıl yürütmeyle keşfedilebilir durumdayken, *olgu meseleleri* için sunduğumuz kesinlik ve kanıt neden-sonuç ilişkisine bağlıdır. (*Enquiry*, Kısım 4. Bölüm 1., 108f).

37. Hume, *Treatise*., I.III.IV.,82.

38. *A.g.e.*, I.III.III.,78.

39. Bu yüzden literatürde ilk sorunun Genel Nedensellik İlkesine [*General Causal Principle*] saldırdığı, ikincininse, benzer nedenlerin benzer sonuçlar ürettiğini öne süren ve bizim tikel nedensel çıkarımlarımızı yöneten Tikel Nedensellik İlkesi hakkında olduğu düşünülür.

tikel nedensellik ilişkilerinin bilgisinin ancak deneyim yoluyla mümkün olduğu anlamına gelir.

İlginç bir şekilde Hume tikel nedensellik ilişkilerinin bilinebilirliği ile ilgili soruyu cevaplandırmanın aynı zamanda nedensellik ilkesinin zorunluluğuna dair ilk soruyla ilgili olarak da aydınlatıcı olacağına inanır. Başka bir deyişle, Hume'a göre tikel nedensel bağlantıları nasıl bilebildiğimizi anlamak, neden nedensellik ilkesinin zorunlu olarak doğru bir ilke olduğuna inandığımızı anlamaya yardım edecektir. Bunun sebebi tikel nedensel ilişkilerin benzer örneklerini tekrar tekrar gözlemlediğimiz için nedensellik ilkesinin doğru olduğuna inanmaya başlamamız olabilir. Yani, her olayın bir nedeni olması gerektiğine inanmamızın sebebi pek çok tikel nedensel ilişkiye dair deneyimimizi genelleştirmemizin sonucu olabilir. Ne yazık ki Hume bu konuda net bir açıklama yapmıyor ancak, tikel nedensel ilişkileri gözlemlememiz sonucunda tümevarımsal [*inductive*] bir çıkarım yaparak tüm olayların bir nedeni vardır önermesine yani nedensellik ilkesine vardığımızı düşündüğü için bizi nedensellik ilkesinin incelemesinden tikel nedenlerin incelemesine yönelttiğini çıkarabiliriz. Kısaca nedensellik ilkesinin zorunluluğunun temelinde nesnelere arasında olduğu düşünülen zorunlu nedensel ilişkiler olabilir.

(iii) Nedensellik ilkesi ile tikel nedensellik ilişkileri arasındaki ilişki

O halde Hume'un ilk sorudan ikincisine geçişinin sebebinin şu şekilde açıklayabiliriz: Eğer nedensellik ilkesinin zorunlu bir ilke olduğunu düşünmemizin gerekçesi deneyime dayalı ise, bu gerekçe bizim çok sayıda tikel olaylar arasındaki nedensel ilişkileri gözlemleyip, bu gözlemlere dayalı olarak tümevarımsal bir akıl yürütme sonucu tüm olayların bir nedeni olduğunu düşünmemiz olabilir.⁴⁰ Başka bir deyişle, birbirinin nedeni olan pek çok olay deneyimlememiz, her olayın bir nedeni vardır önermesine ulaşmamızı sağlamış olabilir. Bu da tikel olaylar arasındaki nedensellik ilişkilerinin gözlemine dayanan bu tümevarımsal çıkarımımız meşru ise, nedensellik ilkesinin de *a posteriori* olarak meşru olacağı anlamına gelir.

40. L.W. Beck Hume'un geçişini, Hume'un nedensellik ilkesinin ampirik bir gerekçesi olabileceği fikrini aklının ucundan bile geçirmediklerinin bir göstergesi olarak yorumlar. Beck'in aksine ben Hume'un bu hareketinin arkasında pragmatik bir motivasyon olduğunu düşünüyorum. İleride açıklanacağı gibi, Hume için tek bir zorunluluk türü vardır. Her olayın bir nedeni olmasının dünya hakkında zorunlu bir olgu olduğu inancını deneyimin gerekçelendirip gerekçelendiremeyeceğini incelemeye çalışmaktansa, Hume belli tikel olayların zorunlu olarak başka tikel olayları takip ettiği inancımızı deneyimin gerekçelendirip gerekçelendiremeyeceğini incelemeyi tercih eder. Hume'un öne sürdüğü gibi, sonuncusuna verilecek cevap neden var olan her şeyin bir nedeninin olduğu inancının dünya hakkında zorunlu bir olgu olduğunu düşündüğümüzü anlamamıza yardım edecektir.

Dolayısıyla nedensellik ilkesinin *a posteriori* olarak gerekçelendirilip gerekçelendirilemeyeceği tümevarımsal çıkarımların meşru olup olmadığına bağlıdır. Tam da bu sebeple tikel nedensellik ilişkilerini nasıl bildiğimizi ve tümevarımsal çıkarımların meşruluğunu sorgulaması gerekir. Zira ikinci soruya bir cevap veremediği sürece birinci soruya da tam anlamıyla bir yanıt bulamaz.

Bu iki soru arasındaki bağlantıyı açıkladığımızı göre, Hume'un tikel nedensellik ilişkilerinin doğasını ve meşruiyetini incelemesine geçebiliriz. Hume'un tikel nedensellik ilişkileri ile ilgili yönelttiği ikinci soru şu şekildedir: Bazı tekil nedenlerin niçin *zorunlu olarak* bazı tekil sonuçlara yol açması gerektiği sonucuna varırız ve birinden diğerine yaptığımız bu *çıkarmın* ve buna dayandırdığımız *inancın* doğası nedir? Kısaca Hume, ikinci soru ile duman varsa onun nedeni olarak ateş de var olmalıdır gibi tikel nedensel çıkarımlarımızın gerekçesini sorgular.⁴¹ Örneğin tikel bir nesne veya olayı gözlemlediğimizde, sadece bir neden ve bir sonucunun olduğunu varsaymakla kalmaz, aynı zamanda buna belli türde başka bir tikel nesne veya olayın yol açtığını veya bunu takip edeceğini düşünürüz.

Tikel nedensel çıkarımlar yapmakta haklı olup olmadığını anlamaya çalışırken iki hususa dikkat etmemiz gerekir. İlk olarak, bir nedensel çıkarım yaparken gözlemlediğimiz bir nesne veya olaydan henüz gözlemlemediğimiz bir nesne veya olayın varlığı hakkında çıkarımda buluruz. Deneyimlenenden deneyimlenmeyen ile ilgili olarak çıkarımda bulunmamızı sağlamaları bakımından nedensel çıkarımlar eşsizdirler. Bu konuda Hume şöyle yazar: “Zihin ya gerçek varlıklarını ya da nesnelere arasındaki ilişkileri keşfetmek üzere duyulara doğrudan sunulanların ötesine geçer. Sadece böyle bir bağlantı oluşturan nedensellik bir nesnenin varlığından ya da hareketinden başka bir varlık ya da eylem tarafından takip edildiği veya öncelendiği güvencesini verir bize.”⁴² Başka bir deyişle nedensellik, doğrudan deneyimlemediğimiz nesne veya olayların varlığını bize bildiren tek ilişkidir.⁴³

41. Göreceğimiz gibi, *İnceleme*'de Hume sadece ikinci soruya odaklanır ve tikel nedensel çıkarımlarımızın doğasını ve meşruiyetini incelemeye başlar. Bu yüzden *İnceleme*'de Hume nedensellik ilkesinin zorunlu bir doğru olduğu varsayımının meşruiyetiyle ilgili soruna değinmez. Nedensellik ilkesinin sadece akılla bilinebilen zorunlu olarak doğru bir ilke olduğu varsayımına karşı argüman öne sürmek yerine, burada tikel nedensel bağlantıların sadece akıl yoluyla bilebileceğimiz varsayımına karşı argüman öne sürer.

42. Hume, *Treatise*, III.II., 44.

43. Hume *Soruşturma*'da aynı hususu belirtir: “Olgularla ilgili tüm meseleler Neden ve Sonuç ilişkisine dayanıyor gibi durmaktadır. Bu ilişki aracılığıyla hafızamızın ve duyularımızın verdiği kanıtın ötesine geçebiliriz” (Hume, *Enquiry*, Kısım.4. Bölüm 1,109).

Hume nedensel çıkarımların bu özelliğini şu örneklerle betimler: Bir adam ıssız bir adada bir saat bulduğunda, adada başka birinin olduğu çıkarımını yapar. Ya da akılcı bir konuşma duyduğumuzda, çevremizde bir kişinin varlığını çıkarırız. Hume'a göre benzer yapıdaki tüm akıl yürütmeler, mevcut izlenimi ondan çıkarılan olguya zorunlu olarak bağlayan yakın veya uzak bir ilişki olduğu varsayımına dayanır.⁴⁴ Bu da şu anlama gelir, bir nedensel çıkarım yaptığımızda, bir nesnenin izlenimine karşılık gelen ide ile henüz doğrudan deneyimlenmemiş başka bir nesnenin idesi arasında bir bağlantı olduğunu varsayarız. Dolayısıyla, nedensel çıkarımlar bizim doğrudan deneyimlemediğimiz nesnelere varlığını öngörmemizi sağlar. İkinci olarak, gözlemlediğimizi nesnenin idesi ile başka bir nesnenin idesi arasındaki bağlantının zorunlu olduğunu düşünürüz. Yani, nedensel çıkarımlar yaptığımızda nedensel olarak bağlı nesnelere birbirini zorunlu olarak takip ettiğine inanırız. Bu açıdan, nedensel çıkarımlar yapabilmek nesnelere arasındaki tikel nedensel bağlantıları bilmeyi gerektirir.

Peki biz tikel nedensel bağlantıları bilebilir miyiz? Daha önce de belirtildiği üzere Hume için bilginin iki gerekçe kaynağı vardır, akıl ve deneyim. Dolayısıyla tikel nedensel ilişkiler hakkında ya *a priori* akılsal bilgimiz ya da *a posteriori* olasılığa dayalı bilgimiz olabilir. Bir sonraki kısımda, tikel nedensel bağlantılar hakkında *a priori* mi yoksa *a posteriori* bilgiye mi sahip olduğumuzu inceleyeceğiz.

(iv) Tikel nedensel ilişkiler *a priori* bilinebilir mi?

Hume akıl yoluyla *a priori* olarak tikel nedensel ilişkilerin bilgisine ulaşamayacağımızı çünkü tikel nesne ve olayların bağımsız ve birbirinden ayrılabilir olduğunu öne sürer:

Nesnelere kendi içinde ele alıp onlardan biçimlendirdiğimiz idelerin ötesine asla bakmazsak, başka bir nesnenin varlığını gerektiren hiçbir nesne yoktur. Böyle bir çıkarım bilgi demektir ve herhangi bir şeyi farklı kavramanın tam bir çelişki ve imkansızlık getirmesi gerekir. Ama tüm bağımsız ideler birbirinden ayrılabilir için, böyle bir imkansızlığın olamayacağı aşikardır. Mevcut bir izlenimden herhangi bir nesnenin idesine geçtiğimizde, ideyi izlenimden ayırmış ve onun yerine başka bir ide ikame etmiş oluruz.⁴⁵

Hume'un açıkladığı gibi, bir nesnenin, örneğin ateşin izlenimine sahip olduğumuzda, bu izlenimin kendisinde onun ısı gibi başka bir nesne tarafından takip edilmesi gerektiği çıkarımını yapmaya itecek hiçbir şey yoktur. Bir kez ateş izlenimine sahip olduğumuzda, bu izlenimin salt kopyası olan 'ateş' idesine de sahip oluruz ve Hume'a göre, izlenimimize karşılık

44. *A.g.e.*, Kısım.4. Bölüm 1, 109.

45. Hume, *Treatise*. I.III.VI., 51.

gelen bu ideyi ne kadar analiz edersek edelim, ısı idesine ulaşamayız. Başka bir deyişle, ateş izlenimini ısı idesinden ayırıp onun yerine başka bir ide, örneğin soğuk idesini çelişkisiz bir şekilde koyabiliriz. Dolayısıyla Hume için ateş deneyiminden yola çıkarak ısının varlığını öngören nedensel çıkarımımız *a priori* bir şekilde idelerin ilişkisinden [*relations of ideas*] yola çıkarak gerekçelendirilemez. Başka bir deyişle, sadece ateş idesini analiz ederek ortamda ısının olması gerektiği çıkarımında bulunamayız.

Hume *İnceleme*'nin aksine, *Soruşturma*'da idelerin bağımsızlığını değil de sonuçların nedenlerden bağımsızlığına işaret ederek neden salt aklın tikel nedensel ilişkiler hakkında bize bilgi veremeyeceğini açıklar. Yazdığı gibi, “Zihin en doğru araştırma ve inceleme yoluyla dahi sonucu varsayılan nedende bulamaz. Zira sonuç nedenden tamamen farklıdır, ve dolayısıyla sonuç nedenin içinde asla keşfedilemez.”⁴⁶ Hume *Soruşturma*'da farklı nesne ve olayların birbirinden bağımsız ve ayrı oluşlarını aşağıdaki örnekle betimler:

Örneğin varsayalım ki bir bilardo topunun düz bir hat üzerinde bir başka topa doğru hareket ettiğini görüyorum: iki top arasındaki temas bende ikinci topun hareketi idesini oluştursa bile, ortada aynı nedeni takip edebileceğini düşündüğüm yüz farklı olay yok mudur? Her iki top da sabit duramaz mı? İlk top sıçrayıp ilk geldiği yöne gidemez mi ya da başka bir yöne sıçrayamaz mı? Tüm bu sonuç tahminleri tutarlı ve düşünülebilirdir. O zaman niçin diğerlerinden daha tutarlı veya akla uygun olmadığı halde sadece birini tercih etmeliyiz?⁴⁷

Bu örnek ile Hume, ilk topun çarpmasını gözlemledikten sonra ikinci bilardo topunun hareketinin zorunlu olarak bu çarpmayı takip etmesi gerektiğini düşünürüz. Ancak iki topun çarpışmasıyla oluşan izlenimimiz bizi tek bir ideyi düşünmeye zorlamaz. Bahsedilen izlenimi takip eden pek çok farklı ide düşünebiliriz. Başka bir deyişle, bir bilardo topunun diğerine çarpmasından oluşan bu tikel olayı birden çok sonucun takip etmesi düşünülebilir ve bu mantıken mümkündür. Bu iki topun çarpışması ile ikinci topun hareketi olayları bağımsız olduğu ve birbirinden ayrı düşünülebildiği için, “ikinci topun hareketi zorunlu olarak birincisinin çarpmasını takip eder” tümcesi kavramsal veya mantıki zorunluluğa sahip değildir. Dolayısıyla, deneyim olmadan sadece ideler arasındaki ilişkiyi analiz edip akıl yürüterek farklı olaylar arasındaki zorunlu bağlantıları ifade eden tikel nedensel ilişkilerin bilgisine ulaşamayız. Bu sebeple Hume, tikel nedensel

46. Hume, *Enquiry*, Kısım 4, Bölüm 111.

47. *A.g.e.*, Kısım 4, Bölüm 1., 113-4.

ilişkilerin *a priori* olarak bilinemeyeceğini gösterdikten sonra bu zorunlu ilişkileri deneyim yoluyla *a posteriori* bilinip bilinemeyeceğini inceler.

(v) Tikel nedensel ilişkiler *a posteriori* bilinebilir mi?

Hume tikel nedensel çıkarımlarımız için tamamen akılcı bir gerekçenin olmadığını gösterdikten sonra eğer nedensel çıkarımlar yapmakta haklıysak, gerekçemiz deneyime dayanıyor olmalıdır sonucuna varır. Dolayısıyla bir sonraki soru şudur: Nasıl olur da henüz deneyimlemediğimiz olayların varlığını ve bu olayların doğasını deneyime dayalı olarak bu kadar emin bir şekilde öngörebiliriz? Başka bir deyişle deneyim nesnel arasındaki tikel zorunlu nedensel bağlantıların bilgisini bize nasıl verir? Hume'un bu soruya cevabı şöyledir:

Bir tür nesnenin pek çok haline aşına olduğumuzu hatırlarız ve ayrıca daima onlara eşlik eden, düzenli bir şekilde onlarla bir takip ve yakınlık ilişkisi içinde var olmuş bir başka nesne kümesinin de bireysel üyelerini hatırlarız. Dolayısıyla ateş dediğimiz nesnenin türünü görmüş olduğumuzu ve ısı dediğimiz duyunun türünü hissetmiş olduğumuzu da hatırlarız. Aynı zamanda geçmişteki her bir vakada iki nesnenin de bir arada olduğunu hatırlarız. Daha fazlasına gerek duymadan birine neden, diğerine sonuç deriz ve birinin varlığından diğerinin var olduğunu çıkarırız.⁴⁸

Burada Hume sürekli bir arada olan, devamlı ve birbirini takip eden olayları deneyimleyerek bu deneyimin temelinde neden ve sonuçları nasıl teşhis ettiğimizi açıklar. Tikel bir olayın başka bir tikel olay tarafından defalarca takip edildiğini deneyimledikten sonra onlara neden ve sonuç deriz. Olayların sürekli birlikteliği [*constant conjunction*] nedensel çıkarımları yapabilmemiz için gerekli koşullardan biri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tikel nedensel bağlantılar olarak adlandırdığımız ilişkiler, aslında benzer olayların sürekli birlikteliğine dayanır. Sürekli bir arada olan, birbirini takip edip aralarında devamlılık bulunan farklı türden olayları devamlı deneyimlememiz tikel neden ve sonuçları nasıl teşhis ettiğimizi açıklamaya yarasa da sürekli bir arada bulunan olayları devamlı deneyimlememizin nasıl olup da zorunlu bağlantı [*necessary connection*] idesini içeren nedensellik idesini ürettiği hala net değildir. Başka bir deyişle sürekli birlikte deneyimlenen olayların salt tekrarının bizde nasıl olup da yeni bir ide, yani zorunlu bağlantı [*necessary connection*] idesini oluşturduğu açık değildir.⁴⁹

48. Hume, *Treatise*, I.III.VI., 51.

49. *A.g.e.*, 52.

Bazı olayları sürekli bir arada deneyimlememiz, hangi olayın sürekli hangisiyle bir arada olduğunu *keşfetmemize* sağlasa da, geçmiş deneyimlerimizin bir nesnenin varlığından başka bir nesnenin varlığına ilişkin zorunlu çıkarımlarımızı nasıl *gerekleştirdiği* hala net değildir.⁵⁰ Zira farklı olaylar veya nesnelere arasındaki zorunlu ilişkileri doğrudan gözlem yoluyla deneyimleyemediğimizden, nedensellik idesini oluşturan idelerden biri olan zorunlu bağlantı idesinin izlenimine doğrudan deneyim ile ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Tam da bu sebeple Hume farklı nesnelere ve olaylar arasındaki zorunlu bağlantı idesinin nasıl olup da ilk seferde doğrudan deneyimlenmeyip, bu olayların sürekli birlikteliğinin deneyimi sonucu oluştuğunu sorar.

Nedensel bağlantı idesini deneyim aracılığıyla elde etmemizin iki yolu daha vardır, ya “deneyime dayalı akıl yürütme” (ki buna tümevarımsal akıl yürütme de diyebiliriz) ile ya da hayal gücümüzün deneyim üzerinde işe koyulup bu ideyi üretebileceğinin savunur.⁵¹ Hume bu konuda şöyle yazar:

50. Hume hem *İnceleme*'de hem de *Soruşturma*'da tikel nedensel bağlantıları nasıl keşfettiğimizi sorgulamak yerine, nedensel çıkarımlarımızın kaynağını sorgular. *İnceleme*'de deneyimin tikel neden ve sonucu keşfetmemizi sağladığını şiddetle vurgular. Hume şöyle yazar: “Neden ve sonuçların akıl yoluyla değil de deneyim yoluyla keşfedilebileceği önermesi bu tür nesnelere için hemen kabul edilmelidir, çünkü bizim için tamamen bilinmez olan bir şeyi hatırlarız; çünkü onlardan ne doğacağını öngörmenin imkansızlığını, bu derinlerde yatsa bile biliriz. Doğal felsefeden anlamayan bir adama iki mermer parçası sununuz; yandan gelen bir basınca karşı çok az bir dirençleri olsa da onları düz bir hat şeklinde birbirinden ayırmak için büyük bir güç gerektirecek kadar birbirlerine yapışık olduklarını bu adam asla keşfedemeyecektir.” (EHU, Kısım IV. Bölüm I.) Burada Hume önce tikel nedensel bağlantıları ya da nesnelere nedensel özelliklerini teşhis etmeden nedensel çıkarımlar yapılamayacağını öne sürmektedir. Dolayısıyla mermerin nedensel özellikleri hakkında bilgisi olmayan mermerin diğer nesnelere nedensel bağlantılarını keşfeden birisi hiçbir nedensel çıkarım yapamayacak, yani bu tür bir bilgiden ne doğacağını öngöremeyecektir. Hume tikel nedensel bağlantıları sadece deneyim yoluyla *keşfettiğimizi* düşünse de bu tikel nedensel bağlantılara dayanan bilgi üzerinden yaptığımız nedensel çıkarımları bu deneyimin *meşrulaştırdığına* inanmaz.

51. Hume, *Treatise*, I.III.VI., 52. *İnceleme*'de Hume ampirik çıkarımlarımızın temelini araştırırken de aynı hususa değinir. Dolayısıyla deneyimin ampirik sonuçlarımızın nihai gerekçe kaynağı olamayacağını varsayar. Şöyle yazar: “Olgu meselelerini ilgilendiren tüm akıl yürütmelerimizin doğası nedir? Uygun cevap, bunların neden ve sonuç ilişkisine dayandığı yönündedir. Tekrar, bu ilişki ile ilgili akıl yürütmelerimizin ve sonuçlarımızın temeli nedir diye sorulduğunda tek bir kelime ile cevap verilebilir: deneyim. Ama bunu sürdürüp, peki ya deneyim yoluyla vardığımız tüm sonuçların temeli nedir diye sorduğumuzda, bu daha zor bir çözüm ve açıklama gerektiren yeni bir soru ima eder (Hume, *Treatise*, Kısım IV. Bölüm II). Bu Hume'un ampirik felsefesiyle çelişiyor gibi dursa da Hume'un ampirizminin çıkarımlarımızın temeli yerine fikirlerin kökeniyle ilgili olduğuna dikkat etmek gerekir.

Hafıza veya duyularda mevcut bir izlenimden neden ya da sonuç dediğimiz bir nesnenin fikrine yaptığımız geçiş, geçmiş deneyimlerimize ve olayların sürekli bir arada olmasını hatırlamamıza bağlı gibi durduğu için, sıradaki soru şu olmalıdır: deneyim bu fikri anlama yetisi yoluyla mı yoksa hayal gücü yetisiyle mi üretir?; Bu geçişi yapmamızı akıl mı sağlar yoksa algıların belli bir özdeşleşmesi ve ilişkisi mi?⁵²

Bir sonraki soru şu olacaktır: hangi yeti deneyime dayalı olarak zorunlu bağlantı [*necessary connection*] idesini üretir?⁵³ Bir sonraki bölümde zorunlu bağlantı idesinin tümevarımsal akıl yürütme yoluyla elde edilip edilemeyeceği incelenecektir.⁵⁴

(vi) Tikel nedensel ilişkiler tümevarımsal çıkarım yoluyla bilinebilir mi?

Hume'a göre nedensel çıkarımlar yaparken deneyimlenenden deneyimlenmeyen varlığı ile ilgili çıkarım yaparız. Örneğin dumanı gözlemleyip, bundan hareketle ateşin var olduğu çıkarımını yaptığımızda, bir sonucu deneyimleyip bu deneyimden hareketle nedenin varlığına dair bir çıkarım yaptığımız için bu çıkarıma nedensel çıkarım deriz. Nedensel çıkarımın formel yapısı şu şekildedir:

(P1) Şu ana kadar ne zaman duman gözlemlesem, bunun nedeni olarak ateşi gözlemlerim.

(P2) Şu an bir duman gözlemliyorum.

Sonuç: Bu dumana bir ateş neden olmuş olmalı.

Hume'a göre, sonuç P1 ve P2 öncüllerinden çıkmaz ve geçmiş deneyimimizi şimdiki ve gelecekteki deneyimlere yansıtılmamızı haklı çıkararak ek bir öncül eklenmediği sürece bu geçerli bir argüman değildir. Başka bir deyişle, eğer nedensel çıkarımlarımız ampirik öncüller içeren bir akıl yürütmeye dayanıyorsa, o zaman argümanı geçerli kılabilecek bir öncüle ihtiyacımız vardır. Bu ek öncül de 'Doğanın Tekdüzeliliği İlkesi'dir. Hume'un belirttiği gibi, eğer nedensel çıkarımlarımızda bizi akıl yetisi yönlendiriyorsa, akıl deneyimlemediğimiz olayların deneyimlediğimiz olaylara benzediği ve doğanın işleyişinin daima aynı ve düzenli olduğu ilkesinden hareket

52. *A.g.e.*, I.III.VI., 52.

53. Burada Hume açıkça neden-sonuç ilişkisi için tek bir nihai gerekçe kaynağı olduğunu düşünür ve aynı ilişkiyi oluşturmak için akıl ve hayal gücünün beraber çalışma olasılığını göz ardı eder.

54. Hume'un iki farklı türdeki zihni nesnelere, yani fikirler ve ilişkileri belirlemedeki farka dikkat etmek önemlidir. Fikirlerin meşruiyeti onların ampirik kökenine bağlıyken, ilişkilerin meşruiyeti onları üreten yetiye bağlıdır.

edecektir.⁵⁵ Ancak doğanın tekdüzeliği ilkesini argümana eklersek geçmiş deneyimlerimizin bize şimdi ve gelecekteki olaylarla ilgili bilgi verebileceğini iddia edebiliriz. Dolayısıyla eğer nedensel çıkarımlarımızı aklın temelinde yapabilmek için “deneyimlemediğimiz vakaların deneyimlediğimiz vakalara benzediği ve doğanın işleyişinin daima aynı ve tekdüze olduğu”nu varsaymak zorundayız.⁵⁶ Bununla birlikte, ateşin varlığını akıl yoluyla, yani duman deneyimizden yola çıkarak bilebilmemiz için hem geçmiş deneyimimize hem de bu deneyimlerin gelecekte de aynı kalacağı güvencesine ihtiyacımız vardır. Deneyime dayalı meşru nedensel çıkarımların formel yapısı şu şekildedir:

(P1) Geçmişte gözlemlenen tüm dumanlara ateş neden olmuştur.

(P2) Doğa tekdüzedir, ve bu sebeple henüz deneyimlemediğimiz olaylar geçmişte deneyimlediğimiz olaylara benzer.

(P3) Tüm dumanlara bir ateş neden olur. (P1 ve P2’ye dayalı tümevarımsal çıkarım)

(P4) Şu an bir duman gözlemliyorum.

Sonuç: Bu dumana bir ateş neden olmuş olmalıdır.

Görüldüğü üzere, tikel nedensel çıkarımlarımızın temelinde ‘deneyime dayalı akıl yürütme’ ve ya ‘tümevarımsal çıkarımlar’ var ise, ilkinin meşruluğu ikincisinin meşruluğuna bağlıdır. Bu sebeple, nedensel çıkarımların meşruluğu problemi bizi tümevarımsal çıkarımların meşruluğu problemi ile karşı karşıya getirmiştir. Zira, tümevarımsal çıkarımlarımız doğru tikel nedensel çıkarımlar yapabilmemiz doğanın tekdüzeliği ilkesinin de meşru bir ilke olması gerekmektedir.

B. Tümevarım Problemi: Doğanın Tekdüzeliği İlkesi Meşru Bir İlke mi?

Bir önceki bölümde de görüldüğü gibi, tümevarımsal çıkarımların mantıksal olarak geçerli çıkarımlar olabilmesi doğanın tekdüzeliği ilkesinin meşruluğuna bağlıdır. Bu bölümde Hume’un doğanın tekdüzeliği ilkesinin meşruluğuna ilişkin eleştirel argümanları incelenip, bu ilkenin ne tündengelim ne de tümevarım ile gerekçelendirilemeyeceği gösterilecektir. Hume doğanın tekdüzeliği ilkesinin hiçbir akılcı temeli olmadığını ve dolayısıyla tümevarımsal çıkarımların da mantıksal kesinliğe ve meşruluğa sahip olmadığını savunur.

55. Hume, *Treatise*, I.III.VI., 52.

56. *A.g.e.*, I.III.VI., 89.

Hume'a göre akıl yoluyla ispatlanabilen doğrular zorunlu doğrulardır. Dolayısıyla eğer doğanın tekdüzeliği ilkesi akıl yoluyla ispatlanabilirse, bu onun, olumsuz çelişkiye yol açan zorunlu bir doğru olduğu anlamına gelir. Ancak doğanın tekdüzeliği ilkesinin tersini bir çelişki olmaksızın hayal etmek mümkündür. Zira doğanın akışında değişiklik olabileceğini ve geleceğin geçmiş deneyimlerimizden çok farklı şekilde olabileceğini düşünebiliriz. Bu da doğanın tekdüzeliği ilkesinin akıl yoluyla ispatlanabilen zorunlu bir doğru olmadığını gösterir. Hume'un yazdığı gibi:

Deneyimlemediğimiz olayların deneyimlediğimiz olaylara benzeyeceği yönünde hiçbir kanıtlanabilir argüman olamaz. Doğanın akışında bir değişiklik düşünebiliriz, ki bu da böyle bir değişikliğin tamamen imkansız olmadığını kanıtlar. Bir şey hakkında net bir ide oluşturmak o şeyin mümkün olduğu yönünde reddedilmez bir argümandır ve ona karşı öne sürülen bir kanıt da tek başına çürütür.⁵⁷

Hume bir önermenin olumsuzu mümkünse, bu söz konusu önermenin zorunlu bir doğru olamayacağını ve dolayısıyla o önerme için akıl yoluyla bir kanıt sunulamayacağını savunur. Benzer şekilde doğanın tekdüzeliği ilkesinin olumsuzu mümkün olduğundan, doğanın tekdüzeliği ilkesi akıl yoluyla kanıtlanabilen zorunlu bir doğru olamaz.

Doğanın tekdüzeliği ilkesinin deneyimden bağımsız bir akıl yürütmeyle gerekçelendiremeyeceğimizi gösterdikten sonra Hume bu ilkenin deneyime dayalı akıl yürütme ile (yani tümevarımsal akıl yürütme ile) gerekçelendirilip gerekçelendirilemeyeceğini inceler. Bu yüzden de Hume'un bir sonraki sorusu doğanın tekdüzeliği ilkesine tümevarımsal akıl yürütme yoluyla ulaşım ulaşılmadığımızdır. Tümevarım yoluyla akıl yürüttüğümüzde benzer nesne veya olaylarla ilgili geçmiş deneyimimize dayanarak bu nesne veya olaylar hakkında bir genelleme yaparız. Örneğin geçmişte pek çok defa beyaz kuğu gözlemlemiş bir kişi, geçmiş deneyimine dayanarak bir genelleme yapar ve "tüm kuğular beyazdır" diye tümevarımsal bir çıkarımda bulunabilir. Tümevarımsal akıl yürütmenin formel yapısı şu şekildedir:

(P1) Şu ana kadar gözlemlenen tüm kuğular beyazdır. (ampirik öncül)

Sonuç: Tüm kuğular (şu ana kadar gözlemlenmeyenler de dahil olmak üzere) beyazdır.

Tümevarımsal akıl yürütmenin yapısı genelde yukarıdaki gibi betimlense de daha yakından incelendiğinde sonucun öncülden çıkmadığı belli olur. Sonuç,

57. *A.g.e.*, I.III.VI., 52.

henüz deneyimlenmeyen kuğuların da beyaz olmasını gerektirdiğinden, argümanı, gelecekteki kuğu deneyimlerimizin geçmiş kuğu deneyimlerimize benzer olacağını garantileyen ek bir öncülle desteklenmesi gerekir. Zira deneyimimizin nesnelere özelliklerini değiştirmediklerini, yani doğanın akışının tekdüze olduğunu bilmiyorsak, geçmişte deneyimlenen nesnelere her zaman aynı şekilde kalacağını da bilemeyiz. Dolayısıyla tümevarımsal çıkarımların mantıksal olarak geçerli çıkarımlar olabilmesi için doğanın tekdüzeliği ilkesinin doğru olduğunu bilmemiz gerekir. Doğanın tekdüzeliği ilkesinin dahil edildiği ve mantıksal olarak geçerli olan tümevarımsal çıkarımlar aşağıdaki şekildedir:

(P1) Şu ana kadar gözlemlenen tüm kuğular beyazdır.

(P2) Doğa tekdüzedir ve gelecek geçmişe benzer.

(P3) Henüz gözlemlenmemiş nesnelere gözlemlenen nesnelere benzer. (P2'den çıkar)

Sonuç: Tüm kuğular beyazdır.

Tümevarımsal çıkarımlarda ancak doğanın tekdüze olduğu konusunda haklıysak geçmiş deneyimlerimize dayalı olarak geçerli genellemeler yapabiliriz. Bu da doğanın tekdüzeliği ilkesini gerekçesi olarak tümevarımsal çıkarımlara dayanamayacağımızın göstergesidir. Eğer doğanın tekdüzeliği ilkesini gerekçelendirmek için tümevarımsal bir akıl yürütmeye başvurursak kısır bir döngü ile karşılaşırız. Zira tümevarımsal çıkarımların geçerliliği doğanın tekdüzeliği ilkesine, ve bu ilkenin geçerliliği de tümevarımsal çıkarıma bağlı olmuş olur.⁵⁸

Doğanın tekdüzeliği ilkesinin tümevarımsal akıl yürütmenin temeli olduğunu gösterip, bu ilkenin ne *a priori* ne de *a posteriori* akıl yürütme ile gerekçelendirilemeyeceğini göstererek, Hume tümevarımsal çıkarımların mantıksal kesinliğe ve zorunluluğa sahip olamayacağını göstermiş olur. Böylelikle henüz deneyimlenmeyen nesnelere gönderme yapan genel ilkeleri *a posteriori* meşrulaştırma olasılığına karşı gelir. Tam da bu yüzden Hume'un doğanın tekdüzeliği ilkesine karşı argümanı nedensellik ilkesinin de *a posteriori* meşrulaştırılamayacağını gösterir. Zira 'her olayın bir nedeni olmalıdır' nedensellik ilkesine sunabileceğimiz tek *a posteriori* gerekçe, geçmişte deneyimlediğimiz her olayın bir nedenin olduğudur. Geçmiş gözlemlerimizden yola çıkarak böyle bir genelleme yapmak için tümevarımsal kanıtın meşru olması yani doğanın tekdüzeliği ilkesinin meşru bir ilke olması gerekir. Dolayısıyla Hume'un doğanın tekdüzeliği ilkesine

58. *A.g.e.*, I.III.VI., 89.

karşı argümanı nedensellik ilkesi de dahil olmak üzere herhangi bir genellemenin zorunluluğunun *a posteriori* olarak kanıtlanamayacağını gösterir. Bu açıdan Hume'un doğanın tekdüzeliği ilkesini tümevarımsal akıl yürütme yoluyla meşrulaştırma olasılığına karşı sunduğu argümanlar doğa ile ilgili olarak ortaya attığımız tüm genellemeler için geçerlidir. Bu da deneyimin tüm nesnelere gönderme yapan hiçbir evrensel ilkenin zorunluluğunu *a posteriori* meşrulaştıramayacağımızı gösterir.

C. Metafizik Problemi: Dünyayla İlgili Zorunlu İlkelerin Bilgisi Mümkün Mü?

Hume nedensellik ve doğanın tekdüzeliği ilkelerine getirdiği eleştirilerle birbirinden ayrı düşünülebilen olay ve nesnelere arasındaki zorunlu bağlantıların ne *a posteriori* (ve olasılığa dayalı) ne de *a priori* (sezgisel ya da akla dayalı) bilgisine sahip olmadığımızı göstermeyi amaçlar. Bu açıdan, Hume'un nedensellik ilkesine karşı argümanları *metafizik problemi* diyeceğimiz daha büyük bir soruna işaret eder.

Metafizik problemi, dünya hakkında zorunlu gerçekleri kavramsal analizle *a priori* bir şekilde ya da geçmiş deneyimden yola çıkarak tümevarımsal akıl yürütme ile *a posteriori* bilebileceğimiz iddiasının sorunlu doğasına işaret eder. Başka bir deyişle Hume zorunlu olarak gerçekleşen belli olguları kesin bir şekilde bilebileceğimizi iddia eden tüm metafizik geleneğine karşı çıkar. Nesnelere arasındaki nedensel ilişkiler geleneksel olarak nesnelere arası zorunlu ilişkiler olarak görüldüğü için, nedensel bilgi yaygın biçimde sadece dünya hakkında temel bilgi kaynağı olarak görülmekle kalmayıp aynı zamanda bu ilişkilerin zorunlu olarak geçerli olduğu düşünülmekteydi. Geleneksel anlamdaki nedensel ilişkilerin bilgisine sahip olmadığımızı göstererek, Hume dünya hakkında zorunlu doğruları bilmemizin de mümkün olmadığını göstermeye çalışır.

Dünyada var olduğu düşünülen zorunlu nedensel ilişkileri ne *a priori* ne de *a posteriori* olarak bilemeyeceğimizi gösterdikten sonra, Hume düşüncelerini şöyle sonlandırır: “Belki de sonunda [nedensellik] çıkarımının zorunlu bağlantıya dayanmasından ziyade zorunlu bağlantının çıkarıma dayandığı ortaya çıkacaktır”.⁵⁹ Başka bir deyişle Hume'a göre çıkarımlarımızın dünyadaki ilişkilere karşılık geldiğini varsaymaktansa, çıkarımlarımıza odaklanmalı ve bu çıkarımları nasıl oluşturduğumuzu anlamalıyız, ki bu da dünyaya atfettiğimiz ilişkilerin doğasını açıklamaya yardım edebilir. Zira dünyada var olduğunu düşündüğümüz zorunlu nedensellik ilişkileri

59. *A.g.e.*, I. III. VI. 52

zihnimizin ve birtakım çıkarımlarımızın bir ürünü olabilir. Tam da bu sebeple zorunlu ilişkilerin doğasını anlamak için önce kendi zihnimizi ve çıkarımlarımızın doğasını anlamamız gerekir. Bu açıdan, Hume insan doğasını ve bu doğanın bilgi edinmedeki rolünü anlamanın, bilginin temelini anlamak olduğunu iddia eden yeni bir metafizik yapma yöntemi önerir. Hume'un *İnceleme'nin Giriş* kısmında yazdığı gibi, "insan bilimi tüm diğer bilimlerin sağlam temelidir".⁶⁰ Hume'a göre bu yeni yöntem, metafiziğin şu ana kadar takip ettiği eski yöntemle başarmayı beceremediği yeni başarılar kazanmasına yardım edebilir.

İşte burada felsefi araştırmalarımız için başarı umabileceğimiz tek çıkar çare şimdiye kadar takip ettiğimiz sıkıntılı yöntemi bırakıp cephede arada sırada bir kale veya köyü ele geçirmektense bu bilimlerin merkezi olan bizzat insan doğasında doğru yürüyüşe geçmektir, ki bu insan doğasını fethedersek diğer her yerde de kolay bir zafer umabiliriz.⁶¹

Şüphesiz Hume zihnimizin, zihnin yeti ve becerilerinin ayrıntılı bir araştırmasına girişen ilk felsefeci değildir. Örneğin Hume'un da üzerinde etkisini açıkça gördüğümüz John Locke da zihni yetilerimizin bilgi edinmemizdeki rollerini araştırır. Ancak Hume uygun bir gerekçe sunmadan gözü kapalı kabul edilen ve zorunlu doğrular ifade ettiği öne sürülen metafiziğin temel ilkelerinden kabul edilen nedensellik ilkesine eleştirel yaklaşabilmesi bakımından diğer felsefecilerden ayrılır.⁶²

Hume hem bu metafizik ilkenin meşruluğunu, hem de nesnelere ve olayları birbirine zorunlu şekilde bağlayan ve bize dünya ile ilgili kesin ve değişmez bilgi verebileceği düşünülen zorunlu nedensel ilişkilerin ve gizli nedensel güçlerin varlığını sorgular. Nedensel ilişkileri ve güçleri bilebileceğimiz ve geçmiş deneyime dayanarak evrensel olarak geçerli genellemeler yapabileceğimiz varsayımlarının gerekçelerini arar. Dolayısıyla Hume'u, Locke ve daha önceki felsefecilerin duruşundan ayıran şey onun dünya hakkında inançlar oluşturmakta yetilerimizin oynadığı rolü vurgulamak veya bu inançlara ne şekilde ulaştığımızın psikolojik ya da bilişsel açıklamasını yapmak değildir.

60. *A.g.e.*, Giriş, 6.

61. *A.g.e.*, Giriş, 6.

62. Bu bakımdan Hume'un *Soruşturma*'da temel amacının geleneksel metafizik anlayışının problemlerini göstermek olduğunu iddia edebiliriz. Stephen Buckle da Hume'un bu metnini benzer şekilde yorumlar. Bkz: Stephen Buckle, *Hume's Enlightenment Tract: The Unity and Purpose of An Enquiry Concerning Human Understanding*. (Oxford Clarendon Press, 2001).

Hume'un asıl amacı matematiksel ve mantıksal kesinliği ve zorunluluğu dünya ile ilgili önermelerde bulamayacağımızı göstermektir. Kısaca dünya ile ilgili kesin ve zorunlu bilgiye (mevcut felsefi yöntemlerle, yani kavramsal analiz veya deneyime dayalı tümevarımsal çıkarımlarla) ulaşamayacağımızı göstererek, Hume hem aklın hem de genel olarak metafizik bilgisini sınırlarını çizmiştir.⁶³ Bu bakımdan Hume'un zorunlu nedensel bilginin olanaklılığı hakkındaki eleştirel projesinin metafizik bilgi hakkında da devrimci bir duruş benimsemesine yol açar ki, bu duruş daha sonra Kant'ın metafizikteki Kopernik Devrimi'ne ilham kaynağı olacaktır.

Hume'un argümanlarının detaylı analizi sonucunda, Hume'un nedensellik konusunda gerçekçi mi yoksa gerçekçilik-dışı bir tutum mu sergilediğini belirlemeye çalışan Yeni Hume-Eski Hume tartışmasının aslında yanlış bir varsayım üzerinden ilerlediğini görebiliriz. Asıl soru Hume'un nedensellik konusunda gerçekçi olup olmadığı değildir. Zira Hume ontolojik sorulardan ziyade epistemolojik zeminde nedensellik konusundaki bilgi iddialarımızın gerekçelerine yönelmiştir. Bu bakımdan da bilginin sınırlarını araştırmış ve saf akıl ya da sezgisel bir şekilde *a priori* olarak ya da deneyime dayalı akıl yürütme ile *a posteriori* olarak bilindiği iddia edilen zorunlu, genelgeçer metafizik ilkelerin temelini aslında akılsal olmadığını savunarak, aklın sınırlarını göstermiştir. Bu sebeple Hume'a gerçekçilik-karşıtı demek yerine metafizik karşıtı demek daha doğru olur.

Sonuç

Bu makalede, Hume'un *İnceleme*'de sorduğu iki soruya ve bu sorular arasındaki ilişkiye odaklanıldı. İlk soru, nedensellik ilkesinin zorunluluğu hakkında iken, Hume'un ikinci sorusu tikel nedenlerden onları zorunlu olarak takip eden sonuçlarına çıkarımlar yapmanın meşruluğu hakkındadır. Hume nedensellik ilkesinin *a priori* gerekçelendirilmesinin mümkün olamayacağını gösterdikten sonra, bu ilkenin *a posteriori* gerekçelendirilmesinin mümkün olup olmadığını inceler. Nedensellik ilkesinin *a posteriori* bir gerekçesi varsa, bu ancak tikel nedensel ilişkilerin direkt veya geçmiş deneyimine dayalı olabilir. Nedensel ilişkilerin temel özelliği olan zorunlu bağlantıları doğrudan gözlemleyemediğimiz için, tikel

63. Hume, insan aklının Tanrı'nın aklına benzetildiği felsefi gelenekten farklı olarak insanı doğanın bir parçası ve diğer hayvanlara daha yakın olarak betimlemesi bakımından da geleneksel metafizik ve insan aklı anlayışlarına karşı çıkmıştır. Hume'un insan aklı ve sınırları ile ilgili görüşlerini daha ayrıntılı bir şekilde ele alan bir kaynak için bkz. Edward. Craig, *The Mind of God and the Works of Man*. (Oxford Clarendon Press, 1987), 70-130.

nedensel ilişkilerin deneyime dayalı temellendirmesi ancak geçmiş deneyime dayalı olarak akıl yürütme ile mümkün olabilir.

Hume geçmiş deneyime dayalı tümevarımsal akıl yürütmelerin meşru olmayan bir ilkeyi, yani doğanın tekdüzeliği ilkesinin doğruluğunu varsaydığını gösterir. Meşru olmayan bir ilkeye dayanan tümevarımsal çıkarımların bize genelgeçer zorunlu ilkelerin bilgisini veremeyeceği aşıkardır. Bu sebeple nedensellik ilkesi de genelgeçer zorunlu bir metafizik ilke olarak ne doğrudan ne de geçmiş deneyime bağlı olarak *a posteriori* gerekçelendirilemez.

Hume'un nedensellik ve doğanın tekdüzeliği ilkelerine getirdiği eleştiriler sadece zorunlu nedensel bağlantıları değil, dünya ile ilgili zorunlu herhangi bir doğruyu bilemeyeceğimizi işaret eder. Birbirinden ayrı düşünülebilen nesnelere veya olaylar arasında var olduğuna inanılan zorunlu bağlantıların bilgisine karşı öne sürdüğü şüpheli argümanlarla Hume, dolaylı olarak metafiziğin bize mevcut felsefi yöntemlerle saf akla veya deneyime dayalı olarak gerekçelendirilebilen genelgeçer zorunlu doğruların bilgisini veremeyeceğini gösterir. Ve bu bakımdan da gerek metafiziğin gerekse saf aklın sınırlarına işaret etmiş olur.

Kaynakça

Baier, Annette. *A Progress of Sentiments: Reflections on Hume's Treatise*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991.

Beauchamp, Tom L. ve Alexander Rosenberg. *Hume and the Problem of Causation*. New York: Oxford University Press, 1981.

Beck, Lewis White. "A Prussian Hume and a Scottish Kant". *Essays on Kant on Hume* içinde, 111–129. New Haven, CT: Yale University Press, 1978.

Beebe, Helen. *Hume on Causation*. London: Routledge, 2006.

- "Causation, Projection, Inference, and Agency". *Passions and Projections: Themes from the Philosophy of Simon Blackburn* içinde, 25–48. Editörler Robert N. Johnson ve Michael Smith. Oxford: Oxford University Press, 2015.

Bennett, Jonathan. *Locke, Berkeley, Hume: Central Themes*. Oxford Clarendon Press, 1971.

Blackburn, Simon. *Spreading the Word: Groundings in the Philosophy of Language*. Oxford: Oxford University Press, 1984.

- "Hume and Thick Connexions". *Philosophy and Phenomenological Research* 50 supplement (1990): 237–50.
- *Essays in Quasi-Realism*. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Broughton, Janet. "Hume's Skepticism about Causal Inferences". *The Pacific Philosophical Quarterly* 64.1: (1983): 3–18.
- Buckle, Stephen. *Hume's Enlightenment Tract: The Unity and Purpose of An Enquiry Concerning Human Understanding*. Oxford Clarendon Press, 2001.
- Craig, Edward. *The Mind of God and the Works of Man*. Oxford Clarendon Press, 1987.
- Descartes, Rene. *Descartes Selected Philosophical Writings*. Çevirenler J. Cottingham ve R. Stoothoff. Cambridge University Press, 1988.
- De Pierris, Graciela. *Hume's Skepticism and Naturalism Concerning Knowledge and Causation*. Oxford University Press, 2015.
- Flew, Antony. *Hume's Philosophy of Belief: A Study of His First 'Inquiry'*. Routledge, 1961.
- Hume, David. *A Treatise of Human Nature*. İkinci Basım. Editör L.A. Selby-Bigge. Oxford: Clarendon Press, 1955.
- *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Editör Tom L. Beauchamp. Oxford University Press, 1999.
- Garrett, Don. *Cognition and Commitment in Hume's Philosophy*. New York: Oxford University Press, 1997.
- *Hume*. Routledge, 2015.
- Kail, P. J. E. *Projection and Realism in Hume's Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- John Locke. *An Essay Concerning Human Understanding*. Cilt II. Editör A. C. Fraser. New York, 1959.
- Millican, Peter. "Hume on Reason and Induction: Epistemology or Cognitive Science?". *Hume Studies*. Sayı 24.1 (1998): 141–59.
- *Reading Hume on Human Understanding*. Oxford: Clarendon Press, 2002.

Gökhan MURTEZA
SUNUŞ

MAKALELER

Işıl ÇEŞMELİ

Adam Ferguson: Ahlakın Temeli ve Doğal Toplumsallık Üzerine

*

Ata DEVRİM

İskoç Aydınlanması'nda 'Aktör' Tasarımı

*

Fatma DORE

David Hume'un Irklara Bakışı: Felsefi ve Tarihi Bir Bağlamsallaştırma

*

Muzaffer DÜLGER

Adam Smith Felsefesinde Hukukun Temelleri

*

Taşkın EROL & Elif ERGÜN

İki Tutku İki Dünya

*

Roberto Rodríguez MILÁN

Translation and Censorship: The Spanish Enlightenment Translates the Scottish Enlightenment

Çeviri ve Sansür: İspanyol Aydınlanması'nda İskoç Aydınlanması Çevirileri

Çeviren: Gökhan MURTEZA

*

Saniye VATANSEVER

Hume'un Nedensellik, Tümevarım ve Metafizik Problemi

ISSN 2148-0958

 felsefidusun.com

 /felsefidusun